

Högre institut
i tillämpad psykologi
Lissabon. Konferens
september 2011

Den paradoxala dynamiken i personliga och professionella identiteter.

Pierre Tap¹
Samuel Antunes²

Sammanfattning.

Vad är personlig identitet och vad är yrkesidentitet? Hur konstrueras yrkesidentiteten och hur förhåller den sig till den personliga identiteten hos varje person? Författarna presenterar de olika författare som har behandlat dessa frågor ur ett psykosociologiskt och sociologiskt perspektiv, baserat på forskning inom utvecklingspsykologin (Zazzo, Malrieu, Wallon, Cloutier) i den mån den personliga identiteten konstrueras från barndomen och ungdomsåren. Identiteten är dock långt ifrån fast i vuxenlivet, utan är föremål för kriser, förändringar och övergångar, vare sig de är frivilliga eller påtvingade. Författarna använder sig därför av specialister inom ekonomi (Amartya Sen, John Rawls) och socialfilosofi (Paul Ricoeur, Jean-Marc Ferry, Alan Montefiore, David Rasmussen, Axel Honneth), eftersom arbetet och yrkesidentiteten, i sin dynamik och sina kriser, inte kan förstås utanför yrkes- och existensiell etik, utanför det sätt på vilket de sociala aktörerna, såväl individer som grupper, ger mening åt sina liv, både i och utanför arbetet. Slutligen utvecklar författarna de stora paradoxer som genomsyrar dynamiken i utarbetandet och utvecklingen av dessa identiteter i ett samhälle som störs av arbetslöshet, stress och osäkerhet inför framtiden.

Inledning. Från beteende till yrkesidentitet.

För att förstå betydelsen av yrkesidentiteter och deras koppling till personlig dynamik är det nödvändigt att placera dem i ett sammanhang av *individuellt och kollektivt beteende*. Med "*beteende*" menar vi den komplexa intrapersonella artikulationen av mentala aktiviteter och beteenden som är kopplade till ett visst område av mänsklig praxis som kännetecknas av interaktion mellan personen, en mänsklig omgivning och en fysisk, social och kulturell miljö. Det är dock viktigt att klargöra detta begrepp.

Beteende anses ofta vara synonymt med beteende. Det är dock nödvändigt att skilja dem åt. Pierre Janet kallade vissa handlingar, vissa *särskilda former av mänskligt beteende* (förväntningar, triumf- eller misslyckandebeteenden etc.) för *kanaler*. Beteende antas vara

¹ Professor emeritus vid universitetet i Toulouse Le Mirail; professor vid Higher Institute of Applied Psychology. Lissabon

² Psykoterapeut och coach. Verkställande direktör för Dave Morgan Consulting Company, Lissabon

"objektivt", observerbart, medan beteende introducerar den osynliga dynamiken i samma beteende, de mentala aktiviteterna och känslorna innan de kommer till uttryck.

År 1929³ skrev Janet: "Det psykologiska faktumet är den levande varelsens beteende". Beteende (rörelser, handlingar och ord som kan uppfattas utåt) är förvisso en del av det psykologiska faktumet, men det omfattar också motivationsdynamik, avsikt, medvetenhet och överläggning, som har en viktig inre dimension. Man skulle kunna säga att *beteendet är en organiserad uppsättning beteendemässiga och mentala aktiviteter som styrs av önskningar, motivationer, värden som ska försvaras och försvar som ska aktiveras*. Överenskommelser och trosuppfattningar, fantasier och dagdrömmar, inre språk, känslor av kärlek eller aggression, mentala bedömningar i yrkesverksamheten är alla psykologiska operationer som gör det möjligt att uttrycka representationer och handlingar, kroppen och sociala kommunikationer. *Begreppet beteende hänvisar till hypotesen om personens⁴ organiserade, strukturerade och enhetliga karaktär*. Uppförande kan inte reduceras till fysiska eller sociala aspekter. "Med *beteenden* menar vi de som externaliseras i handling, men också de som internaliseras i form av fantasier eller i form av intrasubjektiva relationer mellan de olika tendenserna i den psykiska apparaten" (Widlöcher, 1973). Författare som Meyerson (1948) och Malrieu (2003) har visat på betydelsen av känslor, känslor och värdesystem för uppkomsten och funktionen av socio-personella representationer i beteendets dynamik. Pirandello skrev i *Six Characters in Search of an Author* (1921): "Fakta är som väskor, om de är tomma står de inte upp. För att ett faktum ska stå fast och vara begripligt måste man först inkludera de motiv och känslor som framkallade det. *Uppförandet omfattar allt som gör det möjligt för en person att ge sin situation en mening, att legitimera sitt eget beteende i enlighet med de värderingar som han eller hon försvarar och de projekt som han eller hon utvecklar*."

³ Citatet från Pierre Janet har redan använts av Doron och Parot (1990), från *L'évolution psychologique de la personnalité* (1929). Paris, Éditions Chahine, 1929. Nyutgåva av texten: Paris: La Société Pierre Janet med hjälp av CNRS, 1984, 327 s. (nedladdningsbar).

⁴ Lagache definierar beteende som "den uppsättning materiella och symboliska operationer genom vilka en organism i en situation tenderar att förverkliga sina möjligheter och minska de spänningar som hotar dess enhet och motiverar den". Uttrycket 'uppsättning operationer' utesluter inte någon reaktion eller respons hos organismen och innebär dessutom att dessa reaktioner eller responser bildar en strukturerad helhet" (1951, s.310).

Det är därför viktigt att här koppla frågan om identiteter till yrkesområdet.

När man talar om "yrkesmässigt beteende" måste man ta upp förhållandet mellan att göra (beteende) och att vara (medveten, kompetent, känslomässigt osv.). Begreppet "*identitet*", som i allmänhet förknippas med "vara"⁵ och som framkallas i samband med alla områden av mänsklig verksamhet, kommer att spela en viktig roll i yrkesutövningen, i förhållande till olika andra områden, verksamhetsområden, livsmiljöer, yttre eller inre utrymmen:

- Kroppsfält: att vara "vacker" eller "ful", att vara "lång" eller "kort";
- Livsmedelsområdet: att vara "överviktig" eller "anorexisk";
- Könrelaterade eller sexuella områden: att vara "man" eller "kvinna", att vara "hetero" eller "gay";

De tre första områdena mobiliserar kroppsidentitet, könsidentitet och sexuell identitet. Det bör noteras att varje typ av verksamhet som innebär kategorisering förutsätter uppbyggnad och utveckling av ett mer eller mindre komplext identitetssystem som omfattar personen i sin mångfald och kopplingar till flera områden. Dessa definitioner kan ta formen av stereotyper och stigmatisering: detta är ofta fallet när binärt tänkande etableras, där två grupper eller folk,

⁵ Det är omedelbart uppenbart att *varandet* endast kan vara abstrakt åtskilt från *görande*, *vetande*, *makt* eller *blivande*. Vi känner till den klassiska trilogin (1968) om förhållandet mellan *kunskap*, *know-how* och *varande*. Men denna trilogi har den nackdelen att den är alltför inriktad på kunskap. Den kan på ett giltigt sätt artikuleras med denna andra, postmoderna trilogi om *makt*, *gåvan av mening* och *värde* samt *tillblivelse*. Vad är till exempel poängen med ett *kunnande* (en färdighet) som skulle vara avskuret från varje prestation (att inte *kunna göra*) eller som skulle uppfattas som oacceptabelt i termer av etik (meningen och värdet av att göra)?

två kategorier, två egenskaper ställs mot varandra. Detta är verkligen vad vi ser i vissa kategoriseringar, enligt olika sociala områden eller livsområden:

- Familjefältet: att vara en "fusionell" förälder (som släpper taget) eller en "kastrende" förälder (självhärskare);
- Det akademiska eller yrkesmässiga området: att vara "begåvad" eller "dum", att vara "tekniker" eller "försäljare", att vara arbetare eller operatör (två identiteter som officiellt förväxlas men som kan leda till skillnader i själv- eller andras representation).
- Fritidsområdet: som introducerar många identiteter kopplade till specifika praktiker: fiskare, läsare, åskådare, idrottsutövare.
- De kulturella, religiösa, politiska osv. områdena.

Och vi skulle kunna multiplicera de kvaliteter som är förknippade med olika aktiviteter eller olika miljöer: sociala, kulturella, idrottsliga osv. Alla dessa identiteter kan vara hierarkiska, sammansmälta eller motsatta varandra för att skapa en personlig identitet eller för att orientera yrkesidentiteten⁶. I ett första steg kan vi säga att identitet nödvändigtvis är ett sätt att "kvalificera" en person, en grupp eller en institution i förhållande till olika *typer av aktiviteter eller funktioner ...* ***Identitet är alltså en process av kvalificerande tillskrivningar som består av representationer och känslor som gör det möjligt för personen att beskriva och bedöma sig själv, men också för andra att beskriva och bedöma honom eller henne. Det*** bör noteras att denna *utvärderande beskrivning* kan vara positiv, negativ eller neutral, beroende på författaren eller målgruppen. Den arbetslöses, hemmafruens (eller mannens) identitet, pensionärens identitet etc. är i allmänhet mer eller mindre nedvärderad i jämförelse med yrkesidentiteterna. De senare är dock i sig själva mer eller mindre hierarkiska beroende på en värderingsskala för motsvarande yrken eller beroende på de berörda aktörernas sociala eller kulturella bakgrund. Det bör dock noteras att den identitet som definieras på detta sätt är en del av dynamiken i de bredare beteenden som den vägleder, samtidigt som den finner en mening och ett existensberättigande genom beslut och "personliga handlingar", som Malrieu (2003) uttrycker det.

Som Marcia (1991) föreslog finns det tre aspekter av personlig identitet:

- En *subjektiv aspekt*: med en mångfald av känslor, särskilt verkliga eller förmenta känslor av enhet och kontinuitet av jaget, i förhållande till å ena sidan representationer, bilder och känslor och å andra sidan externa (fysiska, sociala, kulturella) möjligheter eller påtryckningar;
- En *beteendenaspekt*: består av alla typer av vanor, attityder och motivationer, reaktioner som är både observerbara och förutsägbara;
- En *strukturell aspekt*: omfattar subjektets förmåga att kontrollera, organisera, bibehålla eller förändra sitt övergripande personliga funktionssätt i förhållande till de olika aktuella kontexterna, men också i förhållande till personlig historia och tidsreglering.

Den personliga identiteten måste ständigt ta hänsyn till de många sociala, yrkesmässiga och kulturella identiteter som beskriver och utgör den. Dessutom utgör dessa multipla identiteter,

⁶ Det är till exempel bättre att vara lång för att bli basketspelare, kort och lätt för att bli jockey, ... etc., för att inte nämna yrkesstereotyperna om mer maskulina eller feminina yrken, ... etc.

även om de samordnas av den personliga identiteten, endast en del av personligheten. De ingriper i relation till personens olika beteenden, i artikulationen mellan system av representationer, övertygelser, projekt och handlingssystem⁷. Naturligtvis finns det nära och komplexa kopplingar mellan personlig identitet och kollektiva identiteter. Personlig identitet är till exempel förknippad med *implicita teorier om personlighet*⁸, som konstrueras kollektivt. Omvänt internaliseras och tillägnas kollektiva identiteter av individer genom flera inlärningserfarenheter. Erfarenheter och livshistoria leder dock till att människor går igenom kriser, övergångar och identitetsförändringar. Detta gäller yrkesidentiteter i förhållande till idealiserade representationer (baserade på imaginära eller icke-aktuella referensvärden) eller pragmatiska representationer (levda genom konkreta erfarenheter) och önskade eller föreskrivna⁹ beteenden. Identitetsdynamiken består av processer som på en gång är intrapersonella (reflektioner och aktiviteter hos individen själv), interpersonella (diskussioner och aktiviteter med andra människor) och organisatoriska (överbägganden om mål, kompetenser som förväntas av yrkesorganisationen, uttalade eller underförstådda skyldigheter och rättigheter, förbud, krav och råd).

I. Identitet: definitioner och kännetecken.

För att kunna gå vidare med en preliminär definition av identitet anser vi att det är nödvändigt att skilja mellan "identitet" och "självuppfattning". Enligt R. I L'Ecuyer¹⁰ framkallar och mäter begreppen "personlig identitet" och "självuppfattning" samma processer och innehåll. För andra författare är det tvärtom viktigt att skilja dem åt. Honess och Yardley (1987) anser till exempel att begreppet "identitet" prioriterar strukturella eller sociala processer för att förklara individens handlande, medan modellen "självuppfattning" betraktar individen som den som utför handlingen. Det är dock nödvändigt att ta hänsyn till både strukturella och sociala faktorer och personliga faktorer.

Vi anser att till skillnad från självuppfattningen innebär begreppet "*identitet*" och dess motsats, "*annorlundahet*", en *jämförelseprocess*. Identitet", en term som härstammar från logiken, innebär "*likhet*" (absolut likhet) mellan två objekt eller mellan två moment av samma objekt: min identitet är det som gör att jag kan "förbli *densamma* över tiden" (jämförelse med sig själv). Identitet mellan två enäggstvillingar innebär att de är helt *identiska* (jämförelse med andra). Men denna första definition (av *idem*) står i motsats till den som definierar identitet

⁷ I detta sammanhang kan man hänvisa till den *teori om aktivitetssystem* som Curie et al. (CURIE, 2000)

⁸ Begreppet *Implicit Theories of Personality* (IPP), som lånats från Bruner och Tagiuri (1954) och sedan tagits upp i Europa av LEYENS (1983) och BEAUVOIS (1984), har nu kommit in i det gemensamma psykosociala språket. TIPs, som utvecklas av det sunda förnuftet, är mentala representationer av andra (eller av sig själv) som innefattar en på förhand fastställd organisation av personlighetsdrag som handlar om att göra (om någon gör det här, så gör han eller hon också det) eller om att vara (om någon är så här, så är han eller hon också det). BELLIER (2004) visar hur viktiga de är för den individuella och kollektiva verksamheten i företag, både i förhållande till know-how och till självförvaltning och identitet hos de berörda personerna och grupperna.

⁹ Föreskrifterna kan vara explicita (genom hänvisning till lagar och förordningar) eller implicita (representationer, positiva eller negativa stereotyper osv.).

¹⁰ René L'ECUYER är den franska författare som bäst har studerat utvecklingen av självuppfattningen under hela livet, med utgångspunkt i frågan "Vem är jag? Vem är du? Jfr L'ECUYER, 1978, 1980, 1981, 1994.

som ett bekräftande av ett målobjekts specifika egenskaper (definition av *ipsity*¹¹): det handlar inte längre om att vara samma, utan om *att vara sig själv*.

Identitet kan då definieras som det system av representationer, känslor, kunskaper och projekt utifrån vilket personen uppfattar och känner igen sig själv, men också uppfattas och erkänns av andra. Den gör det möjligt för individen att strukturera sig själv "i konfrontation med objekt, situationer och andra, som en värdefull enhet, som skiljer sig från andra, en individ som är delaktig i sina livsmiljöer och som kan, samtidigt som den utvecklas, *erkänna sig själv som identisk med sig själv över tiden*" (MASSONNAT, PERRON, 1990, s. 10). Personlig identitet är "förknippad med medvetenhet, kunskap, utvärdering och integrering av jaget ... Den står i ständig relation till *kulturella system av föreställningar och värderingar, till system för beteende och livsstilar*, och därmed till de många kollektiva identiteter och de olika gruppstillhörigheter som är kopplade till dessa system och stilar" (TAP, 2005a, s. 278).

Enligt Henri LEHALLE (1995) innebär identitetsskapandet tre olika processer: den *beskrivande* (självbeskrivning), den *utvärderande* (självkänsla) och den *integrerande* (inre sammanhållning). Enligt samma författare har identiteten en dubbel integrativ funktion: den upprätthåller sammanhållning och kontinuitet, men samtidigt aktualiserar den förmågan att skapa nya former (morfogenes). Hanna Malewska-Peyre och Pierre Tap (1991) anser att identitetens uppkomst också är kopplad till två integrationsprocesser: social integration (interpersonell och sociokulturell) och psykisk integration (¹²intrapersonell). Genom att dessa två integrationsprocesser samverkar kan barnet socialisera och personifiera¹³ sig självt. Paul Ricoeur har visat på betydelsen av *narrativ identitet*, som gör det möjligt för människor att konstruera och stärka sin personliga eller yrkesmässiga identitet genom att berätta sin historia. Vi kan därför förstå betydelsen av livsberättelser, av möjligheten att berätta för sig själv, att vara hjälten, lycklig eller olycklig, i sin egen berättelse. Enligt Paul Ricoeur möjliggör den *narrativa identiteten* (som uttrycker memetism - att vara densamma - och *ipsity* - att vara sig själv) "en berättelse av erfarenheter". Berättelsen ger den personliga identiteten en historisk *förankring* och tjocklek, och orienterar etiken mot ett *substantiellt ideal* av det *goda livet*".

Men som Philippe MALRIEU (2003) så riktigt påpekar: "Självbiografiska berättelser är inte bara "livsberättelser" där personen beskriver sitt liv. Det handlar om att formulera *reflexiva frågor*, där han frågar sig vad han kunde ha gjort och, utifrån en bedömning av sina erfarenheter och den styrke- eller svaghetsituation som han befinner sig i, vad han skulle kunna göra. En mer eller mindre sammanhängande *plan för framtiden håller på att utarbetas*" (*op. cit.*, s. 159).

¹¹ Paul RICOEUR jämförde dessa två aspekter (idem/ipse) av identiteten och deras komplexa samspel i sin bok *Soi-même comme un autre* (1990). För deras användning inom socialpsykologin, se TAP (*Identité et exclusion*, 2004).

¹² Bruno BETTELHEIM (1943, omtryckt 1979) tog upp begreppet *psykisk integrering i samband med överlevnaden i nazisternas koncentrationsläger* (där han själv var internerad i nästan två år). Denna psykiska integration var enligt honom den avgörande egenskapen hos de fångar som bäst stod emot de fruktansvärda levnadsvillkoren i lägren. Denna integrering var kopplad till styrkan i de interna övertygelserna, värderingar som var inrotade och meningsfulla för individen.

¹³ Se även Pierre TAP, 1991.

Men de upplevda konflikterna leder aktören till "ett rationellt rättfärdigande av anspråken" och därmed till att konstruera en *argumenterande och rekonstruerande identitet*.

"Argumentation engagerar rättssubjektens *ansvar* och leder etiken till en *processuell idé* om det *rättvisa samhället*". Denna uppfattning tvingar oss att gå bort från det "substantiella idealet" och att framkalla kris, förändring och eventuell återuppbyggnad.¹⁴

Jean-Paul CODOL (1980) definierar identitet utifrån tre dimensioner: 1. Jaget som ett unikt objekt (unikhet, känsla av olikhet), 2. Jagets sammanhang, stabilitet och relativa beständighet (känsla av enhet och identitet med sig själv), 3. Självkänsla (känsla av makt, autonomi, självkänsla). Enligt honom är identitet "den strukturerade uppsättning meningsfulla uppgifter som en individ har fått eller konstruerat om sig själv. Det är i slutändan en organisation av egenskaper, kvaliteter och karaktärsdrag [...] som individen tillskriver sig själv." (*Op.cit.* s. 156). Dessa egenskaper är resultatet av den kognitiva integrationen av extern information, i enlighet med personens sociala tillhörighet.

Paul Mussen (1980) presenterar identitet som en "sammansatt mental struktur, med både kognitiva och affektiva egenskaper, som innefattar individens uppfattning om sig själv som en distinkt, självkonsistent varelse, skild från andra, vars beteende, behov, motivation och intressen har en rimlig grad av samstämmighet" (*Op. cit.*, s. 13).

Erik ERIKSON (1968) skiljer mellan "*personlig identitet*" och "*egoidentitet*". Personlig identitet" innefattar uppfattningen om att man själv *är likadan*, dynamiken i den existentiella kontinuiteten och uppfattningen att andra erkänner denna likhet och kontinuitet.

Egoidentiteten är snarare relaterad till den *här existensens egokvalitet*. Men det är artikulationen mellan dessa två identiteter som definierar *personens individuella stil*, som genom sina egna egenskaper kan skapa autentiska och meningsfulla relationer med andra människor. "Sökandet efter identitet innebär att man måste förstå livet, relationerna med andra, historien och personliga eller kollektiva ambitioner" (TAP, 2005a, s. 305).

II. Identitet som ett kvalifikationssystem.

"Den personliga identiteten är en del av artikulationen av kollektiva identiteter, som är förknippade med grupper av tillhörighet, referens kategorier eller aktiviteter och social status" (TAP, 1996). Den personliga identiteten framstår således som ett strukturerande system som integrerar flera dimensioner.

Sju dimensioner är involverade i struktureringen av den personliga¹⁵ identiteten:

¹⁴ Ferry, J.M. *L'éthique reconstructive*. Paris, Cerf, 1996. s.7

¹⁵ Se TAP, 1980, 1988, 1991, 1996. Utvecklingen av definitionerna av identiteter, de förändringar som konstaterats i fråga om karaktären och platsen för identitetsdimensionerna och identitetsegenskaperna (egenskaper, system, strategier osv.) är viktiga tecken på de framsteg som gjorts. De flesta författare överger de "substantialistiska" uppfattningarna om identitet (beständighet, likhet, enhet, kontinuitet etc.) till förmån för dynamiska uppfattningar. Det är därför som begreppen identitet och paradoxal dynamik i identiteten är viktiga för oss. Som Piaget sa finns det inga processer utan strukturer och inga strukturer utan processer. Med andra ord kan vi inte ersätta definitioner av struktur med begrepp som bygger på förändring utan att analysera

1. *Självkännedomens tidsliga dimension.* Identitetskänslan avser den tidsmässiga dimensionen av självkännedom. Med utgångspunkt i känslan av "kontinuitet" eller "kvasi-permanens" placerar sig subjektet i tid och rum, vilket gör det möjligt för honom att konstruera och organisera projekt. Vi vet hur viktig tiden är för uppkomsten och stabiliseringen av yrkesidentiteten. En kandidat till en tjänst måste visa sin kompetens genom att ha flera års *erfarenhet*. Men identitetskänslan utmanas i dag av behovet av att anpassa sig till nya förhållanden. Man måste vara flexibel, förändringsbenägen och kreativ, dvs. kunna ifrågasätta sina egna vanemässiga sätt att vara och göra.

2. *Känslan av enhet eller sammanhang.* Känslan av identitet är förknippad med känslor av enhet eller sammanhang i jaget. Dessa känslor hänvisar till idén om en mer eller mindre stabil, mer eller mindre strukturerad representation som individen har av sig själv. Detta perspektiv av enhet och integration byggs upp i en kontrollerad tid och i ett historiskt perspektiv, individens personliga historia. När en person ställs inför förändringar i sin yrkeskarriär (arbetslöshet, byte av funktion eller verksamhetsområde) kan personen uppleva dessa förändringar som ett personligt tecken på instabilitet, som ett bevis på förlust av identitet, särskilt om känslan av effektivitet ifrågasätts, tillsammans med förlust av inre sammanhang, känslan av självförstörelse, känslan av svek mot de värderingar som uppfattas som *grunden för jaget*.

3. *Det system av multipla identiteter* som utgör den personliga identiteten hämtar sin rikedom från organiseringen av just denna mångfald. Mångfald påminner om den mångfald av roller som utgör en enda, total person, men också om flera *karaktärer*¹⁶ som ingår i en enda person. Tillägnandet av dessa roller, det affiliativa engagemanget och deltagandet i kollektiva projekt berikar uppfattningen om det inre jaget (dess värde och kapacitet) och uppfattningen om det yttre jaget ("Vad är mitt värde? Hur bedömer jag mig själv i jämförelse med andra?") Risker med denna mångfald är dock att "vara" reduceras till vad det har (till dess kumulativa, kvantifierbara "egenskaper"). I yrkesmässiga termer, liksom i kulturella termer, framstår mångfald som ett behov av att acceptera andra i deras olikheter (andra som människor, liksom andra verksamheter, yrken eller branscher, som vi uppfattar som så många *olikheter*). Men ofta finns det för samma sociala aktör ett behov av att hantera flera funktioner eller verksamheter samtidigt, som kan vara motsägelsefulla

hur strukturerna själva förändras. En person kan säga att han eller hon har förlorat sin identitet, att han eller hon inte längre vet vem han eller hon är, och ändå visar han eller hon genom att säga detta att han eller hon försöker hitta ett sammanhang, en mening med sina förluster och ett sätt att komma till rätta med dem, eller att försöka *omstrukturera dem*.

¹⁶ Begreppet "karaktärsfasen" togs upp av Pierre Janet (1929). "Den mänskliga personligheten genomgår karaktärsfasen innan den blir det individuella jaget. I förhållande till andra eller till oss själva är vi karaktärer (dvs. individer som har särskilda förmågor och kan spela en särskild roll). Det finns nästan två karaktärer i var och en av oss: karaktären utanför och karaktären inuti (hemma)" (*Op. cit.* s. 178 ff.).

och konfliktfyllda. Det mest betydelsefulla exemplet gäller den nödvändiga samordningen mellan yrkes- och familjeidentiteter¹⁷. Dessa artikulationer innebär naturligtvis en reglering av beteenden och tidsmässiga faser mellan de två miljöerna.

4. *Hävdande genom önskan om autonomi, behov av separation och erkännande.* Strävan efter autonomi kan uppnås genom behovet av bekräftelse och erkännande. Individen söker autonomi, självbekräftelse, genom kognitiv differentiering och affektiv opposition: det är ett sätt att säga att man är annorlunda, unik och oberoende. Behovet av att hävda sitt självförtroende, självständighet och erkännande spelar naturligtvis en viktig roll när det gäller att tillägna sig och förvalta yrkesidentiteter. Men de kan stå i konflikt med de funktionella behoven i det kollektiva arbetet: effektivitet, delning eller konkurrens, identifiering med gruppens eller företagets mål.
5. *Singularisering genom känslan av originalitet.* Individen framhäver sin olikhet och söker originalitet (vilket kan gå så långt som till avvikelse, att man överskrider gränserna), och manifesterar därigenom sin strävan efter singularitet. Singularitet och originalitet kan vara en viktig drivkraft för kreativitet. Den kollektiva definitionen av en yrkesidentitet formuleras dock oftast på ett normativt sätt: "*vad man bör vara eller göra när man är ...*". Man tar sällan hänsyn till betydelsen av motivation och det utrymme för frihet som yrkesutövaren behöver för att skapa något nytt. Men inte all *singularitet - originalitet* - är nödvändigtvis kreativ. Det kan leda till marginalisering eller till och med yrkesmässig uteslutning.
6. *Identiteten har sin grund i handling och produktion av verk.* Identiteten bekräftas och befästs genom handling, engagemang, ansvarstagande och social samverkan. Individen vill känna sig ansvarig och erkännas som ansvarig av andra. Detta förhållande mellan identitet, handling och professionellt ansvar är naturligtvis viktigt. Som Carmel CAMILLERI (1990) har visat är det nödvändigt att skilja mellan *ontologisk identitet* (allmän definition av sig själv, utanför situationer) och *pragmatisk identitet* (vad jag verkligen är i handling, i specifika situationer).
7. *Identiteten fastställs som ett värde och genom värden.* Även i svåra situationer behöver individen bli älskad, erkänd, beundrad och accepterad av andra. De försöker värdera sig själva, hitta sitt självvärde i andras ögon och i sin tur i sina egna ögon. Denna aspekt är kopplad till behovet av att vara framgångsrik, att lyckas i de projekt som han/hon tar sig an som ledare. *Känslan av framgång* är nära förknippad med känslan av självkänsla och behovet av att bli erkänd som värdefull och ha en "framtid". Men dessa känslor av framgång kommer att konfronteras med normer,

¹⁷ Alltför ofta hänvisas det till familjeidentitet eller yrkesidentitet i singularitet. Men inom yrkeslivet liksom i familjelivet är identiteterna mångfacetterade. Det finns alltså regler inom yrket och regler inom familjen (personens förhållande till sig själv och till andra), till vilka kommer regler mellan yrkesidentiteter (och aktiviteter) och familjeidentiteter (aktiviteter).

med definitioner av kompetens. De är därför kopplade till de processer för *kvalificering* (eller *diskvalificering*) som utvecklats av sociologer, särskilt av Serge PAUGAM (2002).

III. Identitet som ett system för *kategorisering*.

Teorier om individens identitetsbildning betonar vikten av individernas kollektiva integration, särskilt deras identifikation med den grupp de tillhör (LORENZI-CIOLDI, 1988). Att ge en¹⁸ identitet är en kollektiv kognitiv och språklig tilldelningsprocess som består i att placera personen i en kategori. Kategorisering är den mekanism som är gemensam för de intraindividella, interpersonella och integrativa processerna för identitetskonstruktion. Det är med hjälp av *typifieringsscheman* (BERGER, LUCKMAN, 1986), mer eller mindre stereotypa, mer eller mindre stigmatiserade och vad Erikson kallar en "sammanhängande kombination av fragmentariska identifikationer" (ERIKSON, 1968, s. 53), som individen konstruerar sin egen identitet. "Dessa särskilda kategorier som används för att identifiera andra och för att identifiera sig själv varierar både beroende på de sociala rum där interaktionerna äger rum och beroende på de biografiska och historiska tidsmässiga förhållanden där banorna äger rum" (DUBAR, 2002, s. 114).

Det är sant att dessa kategoriseringar påverkar identitetskonstruktionen, men de bestämmer den inte mekaniskt och inte heller slutgiltigt (LAING, 1961; DESROSIERES THEVENOT, 1988; DUBAR, 2002). I utvecklingstermer kan vi konstatera att "kategorisk identifiering är samtida med etableringen av sociala identiteter". Den bygger på den process genom vilken barnet tenderar att identifiera sig med kategorier eller grupper (som tillhörighet eller referens) och att ansluta sig till dessa kategorier eller grupper värderingar, normer och regler. Dessa identifikationer är etablerade i ett komplext nätverk av "likhet" (betoning av likheter) och differentiering (könsrelaterade, etniska, kulturella, generationsrelaterade, nationella, yrkesmässiga, föreningsrelaterade, idrottsrelaterade identiteter etc.) (TAP, 2005a, s. 313). Enligt Claude Dubar är utrymmet för erkännande av den sociala identiteten mycket nära beroende av erkännandet eller icke-erkännandet av kunskaper, färdigheter och självbilder, den hårda kärnan i de identiteter som konstrueras på grundval av institutionella krav. Transaktionen mellan å ena sidan individer som vill bli identifierade och erkända och å andra sidan institutioner som erbjuder status, kategorier, instrument och olika former av erkännande kan vara konfliktfylld.

IV. Identitet i en integrativ systemisk dynamik (strategier och stilar för *personifiering/socialisering*).

Vissa författare (t.ex. MALEWSKA-PEYRE, TAP, 1991; TAP, 2005a) anser att identitetens uppkomst beror på två kompletterande processer: social integration (interpersonell och

¹⁸ Observera att man kan ge eller ta emot, ta eller be, erövra eller förlora en identitet, som om den vore ett "ha". Jag har en kropp, men "jag är denna kropp"; jag har en sjukdom (jag har cancer), men det är svårare för mig att vara min sjukdom (jag har cancer). Denna identitet kan vara stark eller svag, sårbar eller motståndskraftig, personlig eller kollektiv. Identitet kan vara kvalificerande (t.ex. adjektiv) eller kategorisk (t.ex. vanliga eller egentliga substantiv).

sociokulturell) och psykisk integration (intrapersonell). Genom att dessa två integrationsprocesser är förenade kan personen redan från barndomen *socialisera* och *personifiera sig själv*. **Personation** (en term som är att föredra framför personalisering, som länge föreslagits av Toulouse-teamet¹⁹) integrerar alla de strategier som subjektet använder för att socialisera, utveckla och bygga upp sin egen resväg. Den uttrycker en uppsättning psykologiska processer som stöder de handlingar genom vilka subjektet bygger upp sig självt som person.

Den personifieringsprocess som vi presenterar nedan omfattar fyra typer av strategier:

1. *Identitetsstrategier* hänvisar till det förflutna som ska försvaras, till att vara förankrad i en personlig historia, i en erfarenhetsmässig upplevelse (att vara placerad i tid och rum, att vara sig själv, att ha ett värde). Edmond Mark Lipiansky presenterar en operationell definition av identitetsstrategier som "förfaranden som (medvetet eller omedvetet) tillämpas av en aktör (individ eller kollektiv) för att uppnå ett eller flera mål (uttryckligen definierade eller på omedveten nivå), förfaranden som utvecklas som en funktion av interaktionssituationen, dvs. som en funktion av de olika bestämningarna (sociohistoriska, kulturella, psykologiska) av denna situation" (LIPIANSKY, TABOADA-LEONETTI, VASQUEZ, 1990, s. 24).

2. *Strategier för social positionering och engagemang* avser förhållandet mellan individen och den sociala gruppen (att ha en plats, vara älskad, erkänd). Viljan att delta i kollektiva handlingar och sökandet efter socialt erkännande och roller i samhället som ger individen en plats och ett värde i andras ögon, gör det möjligt för honom eller henne att placera och positionera sig i förhållande till andra i den grupp eller de grupper som han eller hon tillhör. Begreppet tillhörighet kan associeras med begreppet tillhörighet (eller avskiljande) som utvecklats på ett särskilt sätt av Robert CASTEL (1991).

3. *Projektstrategier* handlar om den framtid som ska förvaltas och byggas. De mål som ska uppnås konkretiseras genom de medel som ska användas. Individen återupptar ett självprojekt för att frigöra sig från svåra situationer i nuet.

4. *Copingstrategier* (anpassning/coping) används av individen för att hantera och reda ut den situation som individen är intrasslad i (känslomässigt fokus, fokusering på problemet, söka socialt stöd). Coping gör det möjligt att anpassa sig till svåra situationer i nuet. Dessa former av anpassning och försvar utgör, tillsammans med utvärderingsprocesser, en av de viktigaste processerna för att bestämma graden av stress i interaktionen mellan person och miljö (SORDES, et alii, 1994; TAP, et alii, 1995; SORDES-ADER et alii, 1995; ESPARBES-PISTRE, et alii, 1996).

¹⁹ Se Tap, Roudès och Antunes (kommande, 2010) där vi diskuterar utvecklingen av betydelsen av "personalisering", som nu är en marknadsföringsterm. Flera enheter är personaliserade: "personalisering av Vista-skrivbordet" innebär att konsumenten kan välja hur han eller hon vill organisera sitt skrivbord: färger, typsnitt, ljud och bilder etc. Han eller hon kan "personalisera presentationen". Han kan "anpassa presentationen"! Självklart har personalisering av stödet till människor i svårigheter kvar sin innebörd: "utveckla personen, fokusera på honom eller henne, inte på apparaterna". Det är därför bättre att tala om *personaliseringsprocessen*, även om frågan om vilket verb som är lämpligt uppstår.

V. Identitetsstilar.

Identitetsstilar eller identitetsstrategier nämns ofta i litteraturen (se CAMILLERI et alii, 1990; LIPIANSKY, 1992, 1998; TAP, 1979, 1988, 1991; TAP, VINAY, 2000). E. Erikson föreslog redan detta begrepp. Han jämförde identitetsstrategier med "stilar för individualisering av personen" (1968/1972). Det är dock viktigt att skilja mellan stilar och strategier. Enligt TAP (2005b) är begreppet "stil" relaterat till processer av samordnad individualisering och diversifiering av beteenden. Han beskriver flera olika kategorier av stilar:

- *Kognitiva stilar*, ofta i motsats till *affektiva stilar* (KOGAN, 1976; WITKIN, GOODENOUGH, 1981; HUTEAU, 1981, 1985, 1987);
- *Coping-stilar* (COHEN, LAZARUS, 1973) som kännetecknar förutsägbarheten i en stressad persons beteende i en svår situation. Begreppet "*copingstrategier*", som används alltmer (TAP et alii, 1995, 1998; ESPARBES, SORDES-ADER, TAP, 1996; SORDES et alii, 1994), gör det möjligt att gå längre än de stilistiska uppfattningarna och införa en ny *strategisk modell* som tar hänsyn till dynamiken i de intrapersonella processerna (kognitiv organisering av strategierna, motivations- och känslomekanismerna i besluten) i deras förhållande till människor, kontexter, situationer och händelser;
- *Livsstilar* (ERIKSON, 1968; VANDENPLAS-HOLPER, 1998) anger alternativ och valmöjligheter i samband med ett visst sätt att organisera och orientera sitt liv;
- Begreppet "*motivationsstilar*" introducerades av Apter (2001) som en del av hans *omvändningsteori*. Denna teori motsätter sig de traditionella teorierna om kontinuitet, jämvikt och homeostatisk reglering och föreslår en dialogisk dynamik där två motsägelsefulla processer ingriper på ett sätt som både är motsägelsefullt och kompletterande ...
- *Flödesteorin* som Mihaly Csikszentmihalyi (1988, 1991) föreslår ligger nära teorin om motivationsstilar. Den betonar närvaron och betydelsen av den *autoteliska* fokuseringsprocessen (självorganisering) i privilegierade skapande ögonblick, som *upplevs* som *optimala upplevelser* av självfokusering. Denna teori bygger på hypotesen om den aktiva närvaron av inre eller inneboende motivationer (VANDENPLAS-HOLPER, 1998). Men det finns samtidigt yttre påtryckningar eller incitament som kan förstärka, blockera eller styra de yttre dimensionerna.

VI. Identitet: från system till process.

Som vi just har sett måste den personliga identiteten skiljas från personligheten. Identiteten är inte hela personen, hur den än definieras. Det är ett delsystem av den berörda individens personlighet, ett delsystem som står i ett dynamiskt förhållande till personens kognitiva och emotionella dimensioner. Personligheten består däremot av den komplexa samordningen av alla bio-psyko-sociala system, utifrån vilka personen agerar, reagerar, reflekterar osv. Som ett system av representationer kan identiteten struktureras på olika sätt beroende på vilka teorier

som används. Ur denna synvinkel beaktas två analysnivåer som ofta står mot varandra, men som också samverkar nära:

- **Identitetens inre egenskaper :**

Ett fenomenologiskt förhållningssätt (ROGERS, 1951; ANTUNES, 2000) till förhållandet mellan individerna (jag-själv) och andra individer (jag-andra) värdesätter processerna för det interna konstruerandet av identitet och självrepresentation och introducerar vikten av utarbetandeprocesser, särskilt den personliga erfarenhetens roll, som förvisso står i ett konstant och integrerande förhållande till den sociala och kulturella kontexten och till de materiella och symboliska villkor som ingår i denna kontext. DUBAR (2002) presenterar den biografiska processen som en intrapersonell process av identitetskonstruktion och P. Mussen (1980) betonar vikten av att konstruera en sammanhängande representation av sig själv av sig själv.

- **Identitetens interrelationella egenskaper.**

Erik Erikson (1950) var den första forskaren som utvecklade analysen av den interrelationella dimensionen i konstruktionen av personlig och social identitet. Enligt Monique PINOL-DOURIEZ (1984) och Serge LÉBOVICI (1985) är identitetskonstruktionen också en process av kognitiva och känslomässiga omvandlingar, en process som utvecklas under de tidiga interaktionerna mellan spädbarn och barn. Dubar (2002) avvisar distinktionen mellan individuell och kollektiv identitet och föreslår begreppet social identitet, vilket skulle innebära att två övergångar artikuleras: en intern, som konstrueras utifrån individens interaktioner med sig själv, och en extern, som konstrueras utifrån individens interaktioner med de institutioner som han eller hon interagerar med. Dubars förslag kan diskuteras, eftersom författaren tenderar att blanda ihop individuella/kollektiva aspekter med psykologiskt och socialt²⁰ innehåll. Varje identitet, vare sig den är individuell eller kollektiv, har sociokulturella dimensioner (värderingar, funktioner, betydelseeffekter osv.) och psykologiska tillägnelseprocesser (beteendemässiga översättningar, imaginära osv.). Denna flerdimensionalitet kan tillämpas på alla kategorier av identitet (personlig, yrkesmässig, könsrelaterad, religiös, nationell och kontinental osv.)

Å andra sidan instämmer vi i Dubars hypotes när han säger att "identitet är inte det som nödvändigtvis förblir 'identiskt', utan resultatet av en tillfällig '*identifiering*'". Den är resultatet av en dubbel språklig operation: "differentiering och generalisering"; den första syftar till att definiera skillnaden, det som gör något eller någon unik i förhållande till någon eller något annat; i denna mening är identitet skillnad; den andra operationen är den som syftar till att definiera den gemensamma punkten för en klass av element, alla olika, av samma andra; i detta synsätt är identitet gemensam tillhörighet. Dessa två operationer är ursprunget till identitetens paradox: det unika är det gemensamma. Denna paradox kan inte lösas om vi inte tar hänsyn till det som är gemensamt för de båda operationerna: identifieringen av och genom

²⁰ Denna distinktion leder till antagandet att det finns sociala data som integreras i individens funktionssätt (eller *individuell tillägnelse av sociala data*) eller, omvänt, att det finns psykologiska data som integreras i kollektiva funktioner (eller *kollektiv tillägnelse av psykologiska data*).

den andra. I detta perspektiv finns det ingen identitet utan annorlundahet. Identiteter, liksom annorlundahet, varierar historiskt och beror på hur de definieras" (DUBAR, 2000, s. 3).

Carmel CAMILLERI et alii (1990b) hänvisar till beståndsdelarna i identitetsstrukturens kärna. De definierar identitet som en polymorf och dynamisk struktur, vars beståndsdelar utgörs av de psykologiska och sociala aspekterna i förhållande till den relationella situationen vid en viss tidpunkt för en social aktör (individ eller grupp) som en social aktör. Det är därför i samspelet med omgivningen och i en dubbel rörelse av differentiering och assimilering som identiteten konstrueras. I denna process är det nödvändigt att lyfta fram både identifikationen med andra och den distinktion som görs i förhållande till dem.²¹

VII. Identitetsparadoxer.

Identiteten är paradoxal till sin natur, dvs. den innehåller motsägelsefulla men ändå kompletterande och oskiljaktiga inriktningar. Inom socialpsykologin finns många exempel på dilemman (fångens dilemma, Kohlbergs moraliska dilemman, 1987, etc.) och paradoxala påbud ("Det är förbjudet att förbjuda") eller *dubbla begränsningar* och *pragmatiska paradoxer* (Palo Alto, Watzlawick, Bateson, ...).

Sex paradoxer kan identifieras som en del av identitetsdynamiken²²:

- **Den första identitetsparadoxen handlar om den kompletterande och motstridiga förekomsten av *likheter* och *skillnader* mellan objekt (personer) med en *gemensam identitet*.** Identiteten "konstrueras i konfrontationen mellan likhet och annorlundahet, likhet och skillnad" (TAP, 1980b). Sociokognitiva processer (kategorisering, beteckning, legitimering) underlättar både den kognitiva utvecklingen och socialiseringen, vilket också gör det möjligt att differentieringen av objekt artikuleras med differentiering-assimilering av jaget och andra²³. Dessa processer är möjliga om individen lever i en relativt stabil fysisk och social miljö.
- **Den andra paradoxen beror på den problematiska kopplingen mellan *självcentrering (på oss själva)* och *decentrering mot andra*.** Det hänger samman med det faktum att individen, för att bygga upp sin egen identitet, måste lära sig att decentralisera sig, att komma ur sin egocentrism (enligt Piagetians uttryck), för att kunna upprätta ömsesidiga relationer med andra.
Barnet kan bara få sin egen identitet genom att ge upp sin egocentricitet och bygga upp ömsesidiga relationer med andra. Detta är också början på en "utveckling av

²¹ Det pågår en ständig diskussion om huruvida den personliga identiteten som ett system av representationer och känslor innehåller en "kärna" som, om den ifrågasätts eller förnekas av andra, skulle framkalla en identitetskris och våldsreaktioner för att försvara den personliga värdigheten. Vi skulle faktiskt kunna föreställa oss identiteten som en lök (metaforiskt!), som består av flera skal, mer eller mindre djupa. Om löken inte har någon kärna har den en "grodd" för att överföra och reproducera sig själv... och om du skär den så gråter du! Den hypotes om att kärnan i identiteten är identiteten av värderingar (i motsats till identiteten av fakta) som Camilleri (1990a, s. 86) tar upp är fortfarande öppen för diskussion.

²² I artikeln "Identitet och utestängning" föreslår Tap fyra paradoxer. Efter senare diskussioner med olika målgrupper och forskare har vi lagt till ytterligare två paradoxer (se TAP, 2005c, nr 83, s. 53-78).

²³ J. P. CODOL, 1979, 1980, 1984; H. WALLON, 1963, 1976; R. ZAZZO, 1980; P. MALRIEU, 1967, 1980, 1996.

system för relationer mellan individer och kulturella värderingar" (TAP, 2005a: 279). För att skapa yrkesidentiteter krävs till exempel en omstrukturering av interaktionsformerna mellan *mig* (personlig identitet), *oss* (som har samma yrkesidentitet) och *dem* (alla som är olika oss). Denna omstrukturering kan leda till en accentuering av *tillhörigheten till ett yrkesmässigt vi* och till att man stänger av detta *vi*. Det tvingar då till att minska motsättningarna mellan *mig* och *oss* och att betona skillnaderna mellan *oss* och *dem*. Om man försöker öppna sig finns det en tendens att välja ett bredare "vi", som sannolikt täcker tidigare differentierade identiteter, och att inkludera yrkesverksamma som var annorlunda än vi. Politiskt exempel: skillnaden (med eventuell motsättning) mellan fransmän och tyskar minskas genom att de identifierar sig med den europeiska identiteten. Yrkesmässigt exempel: skillnaden (med eventuella motsättningar) mellan chefer och icke-chefer eller mellan säljare och tekniker minimeras genom identifikation med företagets identitet.

- **Den tredje identitetsparadoxen handlar om de motstridiga förhållningssätten mellan processen för beständighet och hanteringen av förändring.** Den personliga identiteten (*jag är jag*) och den kollektiva identiteten (*vi är vi*) innebär också en idé om tidlös beständighet utan hänvisning till förändringar under livet. Om subjektet (*jag* eller *vi*) förändras behåller det dock känslan av att vara detsamma och sig självt i tiden (känsla av tidsmässig och strukturell identitet). Detta är den tredje paradoxen. Termen identifikation har föreslagits för att beteckna denna paradoxala identitetskonstruktion mellan beständighet och förändring, mellan idealisering och pragmatisk omvärdering av självbilden, beroende på situationen och samtalspartnerna (TAP, 1979).

I yrkesmässiga termer påverkas identiteterna mest när personen tvingas till förändring:

- Personen måste hitta ett första jobb: han/hon måste söka en tjänst som motsvarar de förvärvade färdigheterna, bygga upp en yrkesidentitet genom att anpassa sig till företaget och det verkliga arbetet, anpassa sig till arbetsförhållandena och arbetsrelationerna utöver den rena tillämpningen av det man lärt sig, och bli medveten om sin egen och sitt yrkets ställning och värde i den interaktiva kedjan av arbeten och funktioner;
- Personen måste byta funktion eller jobb: genom befordran eller degradering, med upp- eller nedgradering, i samband med att han eller hon antar nya utmaningar eller omstrukturerar sina färdigheter, genom att söka ny utbildning;
- Personen är arbetslös; han eller hon har förlorat sitt arbete och söker ett nytt: ifrågasättande av förvärvade färdigheter och tvivel om den tidigare yrkesinriktningen; svårigheter att hantera den minskade självkänsla som hänger samman med att man inte arbetar; ansträngningar för att organisera ett nytt realistiskt yrkesprojekt, eventuellt med nya förvärv;

- Personen går i pension och upplever denna förändring på ett positivt eller negativt sätt. Denna pensionering kan organiseras som en brytning med det tidigare yrkeslivet eller som en relativ kontinuitet, med en omorganisation som dikteras av att man behåller det som ger belöning och överger det som ger nedvärdering.
- **Den fjärde paradoxen gäller den motsättning som Carmel Camilleri (1990) föreslog mellan ontologisk och pragmatisk²⁴ identitet.** Det finns ett konstant avstånd mellan vad vi tror att vi är (ontologisk uppfattning) och hur vi faktiskt är i vår dagliga praktik (pragmatisk variation av vårt självmedvetande och våra känslor om oss själva när vi fattar beslut och agerar). Här finner vi, åtminstone delvis, betydelsen och komplexiteten av samspelet mellan det verkliga och det ideala jaget i den dynamiska teorin om självuppfattning som Carl Rogers (1951) presenterade. Kopplingen mellan personlig och yrkesmässig identitet förmedlas av en idealiserad uppfattning om framgång (i livet eller bara i arbetet) som förmedlas av konkreta personer som man kan identifiera sig med, men som man lånar "måltillstånd" (enligt Kelman, 1958), projekt, beteende- eller livsstilar, sätt att tänka eller agera från. (enligt Kelmans uttryck, 1958), projekt, beteende- eller livsstilar, sätt att tänka eller agera. Tre processer skulle samverka här:
 1. *Identifiering med en tredje part:* "Jag behöver identifiera mig med någon som gör att jag kan göra framsteg";
 2. *Aktiv identifiering:* "Jag behöver en extern *handlingsmodell* som jag kan identifiera mig med eller ta till mig" (Har jag kompetens? Om jag inte har dem, kan jag skaffa dem?)
 3. *Idealiserande identifiering:* "Jag behöver ett *ideal* för att kunna bli en hel människa (globalt självförverkligande, förknippat med livsprojektet, kongruens, mening med livet)".
 Dessa tre processer ingriper på ett komplext sätt i den kognitiva och sociala dynamiken i artikulationen mellan å ena sidan praktik och handlingar och å andra sidan värdesystem, system för förväntan, mening och legitimation, som utgör dynamiken i personifieringen.
- **Den femte paradoxen gäller identiteten, som kan vara både monodimensionell och multidimensionell.** Beroende på sammanhanget, ögonblicket eller erfarenhetsfasen kan personen leva med en stark känsla av psykisk enhet eller mångfald. Denna enhet eller mångfald kan upplevas som positiv eller negativ. Enhet kan förknippas med lugn eller med lidande av de förluster som föreningen orsakar. Mångfald kan vara ett positivt resultat av öppningar och möten som bygger på en förståelse för vad som berikar det andra. Men det kan också leda till att jaget "smulas sönder" eller "blir flytande", att det förlorar sitt sammanhang och till och med att man känner sig obefintlig.

²⁴ Denna motsättning tas upp av TAP (2005b) i termer av ontologisk idealisering och pragmatisk identifiering.

- **Slutligen handlar den sjätte paradoxen om den komplexa kopplingen mellan identifikation (tidsmässig och strukturell variation av självbilden) och identifikationer (till personer, grupper, värderingar osv.).** Identiteten byggs upp av flera identifikationer, men samtidigt vet subjektet vem det är och vem den andre är, även i en identitetskris. "Identifiering skulle därför vara den process som gör det möjligt att uppleva en "mångfald av psykiska personer", och det är också genom dem som de ömsesidiga banden mellan individer och folkmassan skapas i en affektiv gemenskap" (LIPIANSKY, TABOADA-LEONETTI, VASQUEZ, 1990, s.9).

VIII. Identitetens dynamik i dagens yrkesvärld.

Renaud SAINSAULIEU påpekar vikten av arbetsförhållandenas universum som en plats för "differentiell uppbyggnad av individuella identiteter" (1977, s. 335). Enligt honom är erfarenheten av kollektivet som ett fält av konfrontation och kamp, men också som ett fält av möten, segrar och misslyckanden, risker och upptäckter i tillgången till autonomi, till personlig makt, vilket innebär erkännande och självbekräftelse, oumbärlig för att man ska kunna differentiera och representera sig själv som en person som är annorlunda och unik. Med andra ord kommer egenskaper, både personliga och yrkesmässiga, att smälta samman och artikulera med varandra i arbets- och fritidsrelationer. Enligt SAINSAULIEU "räcker det inte att konstatera att arbetsförhållanden kan påverka djupt liggande personlighetsmekanismer som identifiering eller förmågan att differentiera. Det är fortfarande nödvändigt att försöka identifiera de processer som förklarar sambanden mellan relationerna inom det sociala arbetet och personens kvalitet" (*Op. cit.*, s. 311). Enligt honom leder social maktlöshet till en förlust av identitet (inte bara yrkesmässig) och för att identiteten ska kunna återuppstå beror det på möjligheten att på ett eller annat sätt hantera relationella eller organisatoriska konflikter (på eller utanför arbetet).

Man ser ofta att "arbetsbeteende" förväxlas med "yrkesverksamhet". Barn och ungdomar lär sig dock att skilja mellan arbete och fritid, och denna distinktion kommer att bestå under hela livet (fritidsaktiviteter, passioner, hobbies osv.). Man kan därför säga att yrkesidentitet och yrkesverksamhet kommer att baseras på erfarenheter och teorier som är underförstådda i arbetsbeteendet. Det är sant att den personliga identiteten byggs upp under de första åren och genom den primära socialisationsprocessen (BERGER, LUCKMAN, 1966 eller tr.fr. 1986), men denna uppbyggnad förutsätter att man tillägnar sig färdigheter och framgångar i sitt arbetsbeteende. Därefter kommer arbetet, först i skolan och sedan på jobbet, att spela en avgörande roll för struktureringen av studentens och sedan yrkesutövarens identitet. Denna strukturering kommer att innebära flera förändringar, beroende på erfarenheter och yrkesmässiga resvägar. Den kommer att karakteriseras som ... "en evolutionär process [...] som formas av yrkesmässiga banor" (BOUQUET, 2006).

Utan att försumma betydelsen av Sainsaulieus bidrag föreslår vi en ny tolkning av den nuvarande socioprofessionella verkligheten och dess betydelse för konstruktionen av yrkesidentiteten. Det bör här erinras om att det nuvarande ekonomiska och sociala sammanhanget fortfarande domineras av en allvarlig ekonomisk kris som hela tiden framkallar viktiga förändringar i förvaltningen av organisationer, i förvaltningen av

arbetstillfällen och på arbetsmarknaden (BOUTINET, 1999; ANTOINE, 1996; DUBAR, 2000; ALMEIDA *et alii*, 2004; ANTUNES, 2006):

Det dominerande paradigmet kännetecknas av innovation, ständig förändring och oförutsägbarhet (med all den osäkerhet som detta oundvikligen medför);

De nuvarande företagens verksamhetssystem domineras av : 1. Ekonomins globalisering. 2. Utvidgningen av informationsflödena. 3. Den ständiga utvecklingen av informations- och kommunikationstekniken. 4. Flexibilisering av produktionsmedel och arbetsledning. Ur idéernas synvinkel kan vi erinra oss denna era som "den nyliberala triumfens era", där organisationernas samtida dynamik är relaterad till: 1. kraven på flexibilitet och konkurrenskraft, 2. omlokaliseringar, 3. företagssammanslagningar, 4. *utkontraktering*, 5. Omstrukturering och nedskärningar. 5. Osäkra anställningsförhållanden, 6. Jobbets instabilitet/prekariat. 7. Behovet av att hantera osäkerhet.

I denna nya ekonomiska ordning ökar arbetslösheten farligt i de nationella ekonomierna. Arbetslösheten är ofta förknippad med fusioner mellan stora multinationella företag, fabriksnedläggningar, flyttning av fabriker och arbetstillfällen till länder där arbetskraften är billigare (östliga och asiatiska länder) och nedskärningar (t.ex. Airbus, Alcatel, Pfizer, Bayer AG, Astra Zeneca, Daimler-Chrysler, Ford, Volkswagen, Hewlett-Packard, med flera²⁵). Vi upplever för närvarande den allvarligaste ekonomiska krisen i modern historia. Enligt Internationella arbetsorganisationen (ILO) berör den nuvarande arbetslösheten miljontals människor världen över, vilket motsvarar en tredjedel av den globala arbetskraften. Enligt M. CHOSSUDOVSKY (2003) är denna globala kris mer förödande än den stora depressionen på 1930-talet. "Sysselsättningskrisen är också en subjektiv sysselsättningskris, som leder till att allt fler människor vägrar att ha något jobb, att passa in på alla villkor. Sysselsättnings kris är framför allt en kris för dess innehåll, i den massiva omvandlingen av yrken till yrken, av dessa till yrken med konturer som idag är svåra att identifiera" (BOUTINET, 1990, s. 116). Om kampen på 1960-talet bestämdes av sociala orättvisor, är den i dag inriktad på kampen mot arbetslöshet, osäkra anställningar och instabila yrkeskarriärer. Den nuvarande konflikten är framför allt kopplad till osäkerheten, till uppkomsten av flera hot mot arbetstillfällen och till och med mot företagets överlevnad, hot som är dåligt definierade och okända i sina konturer och orsaker. Varje vecka meddelar ett multinationellt företag att det minskar antalet anställda i hela världen eller att en fabrik flyttas från ett land till ett annat. I stället för ett "relativt fast och orörligt universum", ett byråkratiskt och stratifierat universum (som R. Sainsaulieu framhöll för trettio år sedan, 1977), står vi i dag inför ett universum som inte är särskilt stratifierat, oförutsägbart och i ständig förändring, där arbetstagarna tvingas konkurrera med varandra om de befintliga jobben.

I detta sammanhang uppstår alltså en ny bild av arbetet och av sig själv i arbetet, som är förknippad med utmaningen att hantera sig själv: "I allt högre grad kommer den arbetande befolkningen och majoriteten av kunskapsarbetarna därför att behöva hantera sig själva ... Och de måste lära sig att utveckla sig själva" (DRUCKER, 1999). Ett nytt karriärperspektiv håller alltså på att byggas upp;

²⁵ Se *Visão*, nr 731 av den 8 mars 2007, s. 78 ff.

- De anställda ställs inför en ram som bygger på osäkerhet, på djupgående och otrygga förändringar. Samtidigt vill företagen investera i humankapital;
- Detta sammanhang ger upphov till ett nytt karriärperspektiv och en ny representation av arbete och arbetsliv (rörlighet mellan företag, rörlighet i fråga om arbetsformer);
- Övergången från en ram där företaget verkligen skötte karriärerna för sina mest värdefulla yrkesverksamma till en ram där dessa yrkesverksamma själva tar ansvar för sin egen anställbarhet.

Det är sant att den mycket heterogena gruppen "yrkes- och ledningspersonal" i dag fortfarande är relativt privilegierad, även om den påverkas av flera olika typer av fenomen som är både fördelaktiga och ofördelaktiga för dem:

- De har blivit fler tack vare demokratiseringen av utbildningen, men samtidigt har de blivit relativt nedvärderade;
- Utbildningen förblev mycket allmän (matematik, fysik, teknik) och de tilldelades större funktioner snarare än specifika yrken;
- Deras rörlighet mellan de viktigaste funktionerna, särskilt för att förbereda dem för funktionerna som superledare;
- Trots allt skapades nya områden: personaladministration, marknadsföring, ekonomi;
- Förlängningen av befälskedjan, som gör ingenjörer till supertekniker som lyder order från högre ort;
- Förkorta karriärens längd genom att släppa ut de över sextioåriga;
- Multiplikering av tekniker som utarmar chefernas funktion och som själva anses ha ett yrke. Deras mycket stora arbetsmarknad, tack vare deras examina, deras kompetens, deras nätverk, deras förmåga att skapa egna jobb (särskilt inom konsultbranschen), tack vare goda löner som gör att de kan investera i sina egna jobb. Detta hindrar dock inte att de blir arbetslösa. Även om tjänstemän och chefer förlorar vissa fördelar (månadslön, betald semester) är deras "yrkesidentitet" mindre hotad än andra anställdas.

Den utmaning som anställda, chefer, tekniker och arbetare står inför i dag är kopplad till behovet av att hantera osäkerhet och förändring. Inför denna verklighet måste de mobilisera sina personliga resurser och samtidigt öka antalet medel för att återupprätta de sociala och yrkesmässiga band som håller på att brytas ner och för att visa solidaritet och kreativitet, särskilt under trycket från en ledning som enbart är inriktad på produktiva resultat. På 1960-talet hade yrkesidentiteten en mycket stark kollektiv dimension, men i dag är trenden djupt individualistisk.²⁶ I detta oförutsägbara sammanhang blir kompetensbegreppet centralt

²⁶ Även om fack- och högskolepersonalen har "förhandlat" sin ställning kollektivt är det sant att de alltid har varit mycket individualistiska och avvisat "verktyg" för personalförvaltning (t.ex. Hay-systemet). Å andra sidan var det de som ville ha och tillämpade en individualiserande politik på andra anställda. Individualismen som

för att man ska kunna tillägna sig framgång och för yrkesmässig utveckling. Att vara kompetent är att vara kvalificerad och kapabel att uppfylla de krav som följer av yrkesmässiga begränsningar. Ansvar för att hantera sin egen karriär och säkerställa sin egen anställningsbarhet skulle då falla på fack- och ledarsidan. Det som tidigare gjordes av företag bör nu göras av enskilda fack- och förvaltningsorganisationer. Detta är utan tvekan vad företagen säger i dag. Men den ekonomiska och finansiella krisen och den massiva ökningen av arbetslösheten bland fack- och högskoleutbildade hindrar dem från att uppnå denna "självförvaltning". När det gäller andra anställda känner vi till svårigheterna med att erkänna kvalifikationer, oavsett nivå. Förmågan att hantera sin egen anställningsbarhet undergrävs därför.

IX. Systemet av yrkesidentiteter och de processer som organiserar det.

Yrkesidentitet är ett system som utvecklas genom flera processer:

- **Anknytning**, som innebär en frivillig inskrivningshandling, är en process för att få tillgång till en socioprofessionell grupp genom den sociala länken och underlättar uppkomsten och upprätthållandet av en känsla av tillhörighet och socialt erkännande. Identitetskonstruktionen, som en identifikationsprocess, är en process av tillhörighet och relation (DUBAR, 2002). För yrkesutövaren innebär till exempel utvecklingen av sin yrkesidentitet att man ansluter sig till och förstärker sitt medlemskap i en referensgrupp som påverkar hans eller hennes "intuitiva kunskap" (SAPIR, 1967), som får honom eller henne att "börja tänka tillsammans med andra" (HALBWACHS, 1950) och som gynnar delandet av en "gemensam symbolisk kod som ligger till grund för förhållandet mellan dess medlemmar" (PERCHERON, 1974, s. 32).
- Det är därför ständigt nödvändigt att **omorganisera beteendet, vilket är** förknippat med processen att förändra bilden av sig själv som yrkesman. Konstruktionen av en yrkesidentitet för chefer är förknippad med utvecklingen av en representation av "yrkesvärlden" och förvärvandet av "värderingarna hos de olika grupper med vilka han/hon står i relation" (PERCHERON, 1974, s. 26). Denna representation och integrering av värderingar återspeglas i yrkesmässigt beteende och val som är kopplade till en "socioprofessionell kategori".
- **Kvalificering (att ge en kvalifikation och erkänna en kompetens)** kombinerar processen att få den utbildning som gör det möjligt att bli kvalificerad (förvärvande av kompetens) och även bedömningen av värdet av den egna kompetensen och det självförtroende som den innebär. "Typiska identitetskonfigurationer på arbetsområdet kan abstrakt sett associeras med privilegierade "ögonblick" i en ideal yrkesbiografi: Momentet av identitetsuppbyggnad som traditionellt motsvarar den grundläggande yrkesutbildningen [...], momentet av identitetskonsolidering som är kopplat till införandet och det successiva förvärvet av kvalifikationer inom

yrkeskåren [...], momentet av *erkännande* av identiteten som behärskas genom tillträde till ansvarsområden inom företagskåren [...], momentet av identitetsåldrande och successivt övergången till pensionering" (DUBAR, 2002, s. 238).

Den kvalificerande identiteten är också förknippad med kunskap som strukturerar yrkesidentiteten, eftersom grunden för kvalificeringen bygger på kunskap, kunskap som förvärvats genom utbildning och erfarenhet. *Lärda kunskaper* är kopplade till teoretisk kunskap, teknisk information och teoretisk kunskap som är nödvändig för yrkesutbildningen. *Konstruerad kunskap* är resultatet av den praktiska tillämpningen av kunskap som man lärt sig och testat i praktiken. *Integrerad kunskap*, som innebär en syntes mellan teori, praktik och personlig bearbetning av erfarenheter, leder till utveckling av personlig kompetens, dvs. komponenter av självkänedom som aktualiseras i olika praktiker som från och med då blir kreativa och inte bara repetitiva.

Kompetens utgör ett delsystem som kan beskrivas som övergripande, alltid närvarande och i relation till de andra delsystemen. Det är en differentierande och uppvärderande del av yrkesidentiteten, men är nära förknippat med de yrkesmässiga utmaningar och kritiska situationer som ämnet konfronteras med och måste möta. "Det är genom kompetenserna som yrkesverksamheten nu analyseras, vilket gör dem till ett instrument för att mäta människors effektivitet i arbetet, och på vilket sätt de också påverkar de framställningar som individer gör av sina egna handlingar. [...]. Kompetens är också en vektor för en djupgående förändring av förhållandet till arbete. Det är i detta avseende som vi kan tala om "kompetenslogiken", som vi ser i praktiken när den kombinerar utvärdering av resultat, individualisering av rörlighetskriterier och ökat ansvar, och som därmed gör anspråk på att ta över från "kvalifikationslogiken", som är inriktad på erkännande av en process av förvärvade kunskaper (utbildning, diplom, erfarenhet) och organisering av kriterier för klassificering" (NALLET, EVEQUOZ, 2000, s. 78).

- **Övergången**, som en process av förändring och utveckling, är kopplad till förvärvandet av kompetensen hos den socioprofessionella referensgruppen, men också till behovet av att hantera förändringsfaser, att kontrollera de situationer, den stress och de attityder som är förknippade med dessa förändringsfaser. Det är en process som struktureras av mötet mellan den yrkesverksamma (med sin personliga historia, sin utbildningsväg och sin självrepresentation) och verkligheten i ett socioprofessionellt sammanhang där han eller hon är kallad att interagera med människor, grupper och institutioner, att främja projekt, att möta utmaningar osv.
- **Värdering** återspeglar den upplevda känslan av kompetens och det personliga erkännandet av det egna värdet (självkänsla). Förädling är en process som omfattar två vektorer som utvecklas samtidigt. Å ena sidan den formativa och utvecklande vägen till kvalifikation (kompetens), med erkännande (*för en själv* och *av andra*) av värdet av en själv och av ens kunskaper, i förhållande till tillhörighet och med känslan av att vara integrerad i en professionell väg (affiliation). Å andra sidan struktureras självkänslan och den interna representationen av det egna värdet som yrkesutövare, vilket leder till förmågan att möta utmaningar i yrkeslivet

(*copingstrategi*), förmågan att ta risker och att reagera med kvalitet och stringens på dagliga yrkesmässiga situationer. Naturligtvis kan hänvisningen till "utmaningar" ha en ideologisk innebörd när den används för att rättfärdiga oförutsägbara händelser eller riskfyllda beslut i företaget. Men det har också att göra med strategin att överträffa sig själv och värdera sig själv inför risker, som utvecklas hos barn och ungdomar, oavsett familjens sociala status, eller hos idrottsutövare i alla åldrar. På denna punkt kan vi konstatera att det finns tre strategier som är närvarande i olika grad, beroende på omständigheter och situationer, hos var och en av oss: den *heroiska strategin att överträffa sig själv* (inget är omöjligt med ett modigt hjärta!), den *dramatiska strategin* med externa determinismer: sociala och kulturella (beroende på mitt ursprung kommer vissa dörrar alltid att vara stängda för mig) och Amartya Sens²⁷ *strategi med förmågor*, där vår frihet (både positiv och negativ²⁸) är kopplad till vårt beteende. Sens "förmåga" förknippas med den frihet som aktören har att leva som han eller hon vill. Det viktiga är inte vilka varor som står till hans förfogande, utan hur dessa varor gör det möjligt för honom att *förverkliga sig själv, att genomföra det livsprojekt han har valt*. Sen utgår från *teorin om positiv och negativ frihet som föreslogs av Isaiah Berlin (1969) och omarbetades av Ronald Dworkin (1995)*. *Positiv frihet* är det som en person, allt sammantaget, kan uppnå, kan uppnå, oberoende av de begränsningar som andra, särskilt institutioner, har infört. Det som intresserar Sen i den positiva friheten är rättigheter och förmågan att omvandla dem till verkliga resurser. *Negativ frihet* motsvarar endast, men detta är också viktigt (!), frånvaron av tvång från staten, institutioner, grupper eller andra människor. Denna (negativa) frihet skulle kunna associeras med frihet från omänskliga arbetsförhållanden eller alienerande levnadsförhållanden (individuella eller kollektiva).

X. Dimensioner av yrkesidentitet.

Yrkesidentitet, som alla identitetssystem, har tre dimensioner:

- **Kvalificerande identitet**, som innefattar kvalificering och erkännande. Kvalificering är relaterad till förvärv av kompetens, men också till erkännandet av att man är kapabel²⁹. Erkännandet är kopplat till andras och ens egen uppfattning om sin kompetens (självbedömning). Identiteten är också kopplad till den personliga vägen för kompetensutveckling, till utbildningen och erkännandet av kompetenser och till hela karriärutvecklingen, som återspeglar organisationens erkännande.

²⁷ Sen, A. *Rethinking Inequality*. Paris, Seuil, 1992. Sen, A. *Identity and Violence*, Paris, O. Jacob, 2006. Med tanke på hur Sen definierar begreppet "förmåga" kan det inte översättas med varken kapacitet eller kompetens. I likhet med Paul Ricoeur och andra översättare översätter vi det därför med "kapacitet".

²⁹ Ricoeur tog upp Amartya Sens teori om förmåga i P. *Les parcours de reconnaissance*, Paris, Stock, 2004. använder uttrycket "erkännande av att man kan" (kopplat till "förmåga").

Anställda i allmänhet, och yngre i synnerhet, investerar seriöst i denna dimension av sin yrkesidentitet. En ung chef som intervjuades sade: "I den här fasen, i början av min karriär, är det viktiga för mig vad jag kan lära mig, i form av ny kunskap, nya erfarenheter och de utmaningar som är förknippade med dem. Mellan hypotesen att tjäna 1 500 euro i månaden på ett arbete som inte är särskilt intressant och inte heller särskilt utmanande när det gäller nya kunskaper och hypotesen att tjäna 1 000 euro i månaden på ett intressant arbete där jag kan lära mig mycket och utveckla nya kunskaper och ansvarsområden, föredrar jag den andra hypotesen. Utvecklingen av nya färdigheter tillsammans med ny integrerad kunskap ses som en investering i sig själv, som förbättrar och ökar yrkesutövarens kvalifikationer och kunskapskapital.

- **Kategorisk identitet** omfattar känslan av att tillhöra, att ha beteenden, attityder eller representationer som överensstämmer med dem som förväntas av företaget eller yrkesgruppen. Det är förknippat med känslan av att bli erkänd som tillhörande mer allmänna kategorier (chefer osv.). Yrkesidentitet förknippas också med idén om en kategori av tillhörighet (DUBAR, 2000) och ofta med den socioprofessionella kategori som konstruerats av INSEE. Kategorin samlar en hel uppsättning typiska aspekter av livet för ett visst antal individer som har något gemensamt, det som Emile Durkheim kallade "sätt att göra, känna och bedöma".
- **Integrativ identitet** är både en kognitiv och en känslomässig konstruktion som sammanför tillhörighet (den process genom vilken en person registrerar sig och deltar i verksamheten i sin socioprofessionella grupp) och integration (mekanismerna för integrativt uppbyggande och engagemang i en socioprofessionell grupp eller en samhällsgrupp).

Dessa dimensioner är nära förknippade med socioprofessionell framgång, som i sin tur är kopplad till intra- och interpersonell utvärdering (självkänsla) och till defensiva (försvarsmekanismer) och adaptiva (*coping*) mekanismer.

XI. Identitet och modeller för personlig och yrkesmässig framgång.

Alla människor strävar efter att uppnå det som är viktigt för dem. Alla ambitioner förverkligas dock inte automatiskt. Den process genom vilken en person blir kompetent är kopplad till självutvärdering³⁰ och extern utvärdering. Med hjälp av *feedback* reagerar individen på hur andra bedömer honom/henne och reviderar sina egna bedömningar; han/hon identifierar sedan sina svagheter och styrkor. Svagheter blir till styrkor genom självutveckling, inläring och självkorrigering försök och misstag. Men framgång³¹ är inte bara kopplad till känslan av kompetens, utan är resultatet av en syntes mellan upplevt värde (självkänsla), upplevd utmaning (komplexitet) i samband med ansvar (uppgifternas art och komplexitet), färdigheter (kunskap, know-how, interpersonella färdigheter), *coping* och återhämtningsförmåga. Till

³⁰ Vissa befolkningsgrupper har svårt att ta ett steg tillbaka från sig själva och kan därför inte använda sina färdigheter i självutvärdering på ett effektivt sätt.

³¹ Framgången beror naturligtvis på det ekonomiska och sociala sammanhanget och även på kompetensen hos dem som fastställer målen, ofta utifrån godtyckliga kriterier.

denna syntes läggs uppskattningen och de praktiska aspekterna av att hantera sin egen karriär. Men dessa processer är inte oberoende av sammanhanget och arbetsförhållandena, som kan försämrats till den grad att de orsakar stora hälsoproblem, ibland till och med leder till självmord.

Dubar (2000) anser att individen, även i sin yrkesverksamhet, identifierar sig med idealiserade personer eller karaktärer (hjältar, vise män osv.). I det nuvarande sammanhanget uppstår frågan om "vilka hjältar, vilka referensmodeller olika yrkesgrupper identifierar sig med". Föreställningen om framgång och yrkesmässig prestation är en individuell mental konstruktion med kollektiva effekter och interaktioner. I denna konstruktion tar individen hänsyn till sina behov, personliga projekt, utbildningsreferenser, kvalifikationer och den kultur i vilken han eller hon har utvecklats som person. Denna mentala konstruktion har egenskaper som är nära förknippade med den bild man har av sig själv som yrkesutövare i ett visst sammanhang, en viss social verklighet (företag, ekonomi, globalisering, krav på konkurrenskraft, instabila eller osäkra anställningsförhållanden). Behovet av att hantera osäkerhet och krav (funktion, ansvar) är direkt kopplat till färdigheter som personen redan har förvärvat eller som han eller hon måste utveckla snabbt.

Att föreslå en modell för personlig och yrkesmässig framgång kan tyckas tvivelaktigt och riskabelt. Den kan kritiseras för att vara en del av en idealiserings- och normativ legitimeringsprocess som sannolikt avlägsnar den sociala aktören från de verkliga behoven. Man kan dock visa att denna idealiseringsprocess i varierande grad är verksam hos alla samhällsaktörer och att den bygger på olika värde- och trossystem (religiösa, politiska, filosofiska osv.). Dessutom samverkar denna process med den omvända dynamiken i pragmatiska realiseringar. I vardagen finns det en ständig växling mellan *idealisering av* praxis och praktik av ideal, genom projekt, drömmar och spänningen i förverkligandet. Den sociala aktören kommer dessutom att använda sig av *adaptiva beteenden (bio-psyko-sociala)* som kan leda till att han ändrar sitt beteende, sina referensvärden och den bild han ger av sig själv i en situation. Men dessa beteenden, som gör det möjligt för honom att anta de föreskrivna och socialt förväntade identiteterna, kommer att stöta på ett lika avgörande behov av intern och extern värdering och *erkännande*.

Dessa fyra processer (*idealisering, förverkligande, anpassning och erkännande*) spelar en viktig roll i uppbyggnaden och upprätthållandet av yrkesidentiteter och personliga identiteter.

Slutsats

I skrivande stund meddelar AFP att "socialförsäkringsdomstolen (TASS) i Nanterre har just dömt Renault för "oförsvarligt fel" i samband med Antonio B:s självmord, en 39-årig datatekniker som kastade sig från femte våningen i huvudbyggnaden på Renaults teknikcenter i Guyancourt (Yvelines) den 20 oktober 2006. Familjen ansåg att Renault inte hade respekterat sina säkerhetsförpliktelser och att den stress som den anställde utsattes för i arbetet direkt hade bidragit till hans handling.

Fru B., Antonio B:s änka, sade: "Det är en stor lättnad, det är en stor tillfredsställelse efter mer än tre års kamp. Äntligen har rättvisa skipats för min man. De erkänner vad han led, vad han fick utstå på grund av Renault. Jag hoppas att detta blir en stark signal till alla företag som offrar allt på lönsamhetens altare, och att de anställda ska veta att rättvisan står på deras sida.

Det är inte bara de fall som får uppmärksamhet i medierna, utan det finns människor överallt som bryter ihop. Det är ett starkt budskap att säga till dem: "Lyft era huvuden".

Rachel S., familjens advokat, sade för sin del. "Jag hoppas att det äntligen accepteras att människorna återigen ska stå i centrum för alla beslut. Detta innebär att vi måste sluta åberopa människors sårbarhet för att förklara deras handlingar.

"Beroende på om du är mäktig eller olycklig kommer domstolens domar att göra dig vit eller svart" skrev La Fontaine i "Les animaux malades de la peste". Lyckligtvis är detta inte alltid sant. TASS-beslutet hedrar rättvisan, men det bekräftar också behovet av att avvisa orättvisor oavsett var de kommer ifrån. Max GALLO sade redan i sin roman *L'oiseau des origines* (Paris, Laffont, 1974): "Det är alltid vägran som föder oss. Jag ville gå längre i vägran eftersom jag upptäckte att det är en erövring av sig själv och den andre" (1974). Alain TOURAINE bekräftade också vikten av opposition i och genom sociala rörelser: "Det är vägran och motståndet som skapar subjektet" (1993). Det faktum att identiteten kan hävdas genom opposition är intressant, åtminstone i den mån aktören har möjlighet att kontrollera sina känslor och sin ångest, där han kan genomleva sina konflikter utan att förstöra sig själv, där han kan ge sina *påståenden* en mening utan att förlora sig i våld, vilket inte alltid är lätt i situationer med extrema begränsningar.

Vi finner här det sätt på vilket George H. MEAD (1934, övers. 2006), den symboliska konstruktivismens fader, framhäver motsättningen mellan det (spontana) "jaget" och "själven" (konventionella former som ligger nära sociala identiteter): "På vissa områden kan individen hävda sig själv. Vissa rättigheter erkänns inom (vissa) gränser. Men när spänningen blir för stor respekteras inte längre dessa gränser och individen gör sig gällande på ett våldsamt sätt" (*Op.cit.* s. 269). Man skulle här kunna tillägga att *våld* kan riktas mot andra men också mot en själv. Den kan naturligtvis vara resultatet av en revolt mot orättvisor, förakt, att andra förnekar ens värdighet etc. Men den kan också vara förknippad med känslan av att vara ett offer. Men det kan också vara förknippat med en känsla av självöverlägsenhet som legitimeras av att man tillhör en förment överlägsen grupp (rasism, sexism osv.). Men när denna känsla av överlägsenhet, denna önskan om bekräftelse, inom gruppen "finner ett funktionellt uttryck, blir den helt legitim. Denna kraft gör oss effektiva. Att kunna hävda sig själv i all sin originalitet, det är det som är önskvärt" (*Op.cit.* s. 267). Axel HONNETH instämmer i sin tur med MEAD när han talar om att "individualitetens potential frigörs genom en ökning av lagligt garanterade frihetsutrymmen" (*The struggle for recognition*, 2008, 102). Låt oss i förbigående notera skillnaden mot titeln på Paul Ricoeurs senaste bok: *Parcours de la reconnaissance* (2004). Honneth stöder sig på *Hegels teori om kampen för erkännande* (*The Phenomenology of Spirit*, 1807, ny fransk översättning, 2006) medan Ricoeur utvecklar erkännandeets många betydelser.

SAINSAULIEU³² förlitar sig också på den hegelianska dialektiken om mästare och slav för att förstå och förklara arbetarnas identitetsdynamik. Enligt Hegel är det längtan efter ett objekt

³² I Sainsaulieu (1977), se hela kapitel 8 (kollektiva identiteter och självkännet på arbetsplatsen, s. 302-343), men särskilt hans "ömläsning av det hegelska systemet för självkännet", s. 319 ff,

som utgör början på den dialektik som leder till ett erkännande av jaget. Under denna rörelse av begäret mot tinget möter subjektet ett annat subjekts konkurrerande begär. En "kamp på liv och död" mellan två absoluta önskningar äger då rum. För att bli erkänd måste man glömma sin egen önskan om erkännande för att kunna acceptera den andres. Sainsaulieu använder denna modell för att visa att den individuella identiteten är djupt inbäddad i sociala (inklusive yrkesmässiga) relationer. Det är genom att gå segrande ur denna kamp som subjektet kan erkännas (och erkänna sig självt), genom att skaffa sig maktmedel som gör det möjligt för honom att undkomma alienerande positioner. "En hel sociologi om makten att vara sig själv skulle således kunna utvecklas för att bättre förstå de sociala omständigheterna kring utformningen av identiteter" (1977, s. 327).

För Paul Ricoeur däremot minimeras detta behov av att möta konflikter för att övervinna dem till förmån för förhållandet mellan handling, rationell förmåga och flera erkännanden. Enligt honom kan erkännandet av min identitet av mig själv eller av andra studeras i termer av en väg (språklig, filosofisk eller psykologisk). Han föreslår en sekvens av de olika betydelseerna av erkännande: från *erkännande som identifiering* (jag känner igen något eller någon, deras identitet) till *erkännande som tacksamhet* (jag är tacksam för det sätt på vilket jag välkomnas, ger eller tar emot värde osv.), via *självkänedom* (identitetskonstruktion eller återuppbyggnad, tillägnande av förmågor³³) och ömsesidigt *intersubjektivt erkännande* (kärlek, rätt och social uppskattning)³⁴.

Det stora problemet är dock förväxlingen mellan individualisering³⁵ och individualism, som har återfödts av den liberala kapitalismen och som genererar "självmätnad" enligt Alain EHRENBORGs uttryck (1998), där depressionen tar vid som ett resultat av institutionella eller relationella begränsningar, som en effekt av ett allmänt tryck på att uppnå självförverkligande (som har blivit en ideologi). Denna koppling mellan företagshälsovård och gränserna för framgångsideologin kan till exempel ses i analysen av Axel Honneths³⁶ "Kapitalism och självförverkligande: individuationens paradoxer". I likhet med Simmel (1983) nämner han att begreppet individualisering gäller fyra olika fenomen: 1. individualiseringen av de personliga vägarna, 2. aktörernas ökande isolering (i ett samhälle som präglas av förakt eller ligkiltighet), 3. den ökade förmågan till eftertanke, 4. den ökade förmågan till reflektion. Bekräftelse av större äkthet (2006, s. 308).

Vi kan därför konstatera att individuationen, som normalt förknippas med subjektivering, individualisering av individen och byggandet av hans eller hennes personliga identitet, ständigt får näring av motsägelsefulla identifikation, som till en början antas i syfte att optimera erfarenheterna, men som subjektet sedan måste överge för att kunna fortsätta att känna sig själv eller för att återuppta ett projekt som tvingar honom eller henne att omvandla sig för att bli annan.

³³ Ricoeur använder sig faktiskt av Amartya Sens arbete, vilket vi också gör här, och tar hänsyn till teorin om "kapaciteter".

³⁴ Ricoeur lånar uttryckligen denna trilogi från Honneth (2004, s. 295).

³⁶ Honneth, 2006, s. 305 - 323.

I den nuvarande krissituationen, som sannolikt kommer att bli långvarig, kan vi inte "nöja oss med en manikeisk diskurs där 'de onda' skulle göra allt för att monopolisera rikedomarna och 'de goda' systematiskt berövas, eller där 'de lata, utsvävande skurkarna' bara skulle få vad de förtjänar och 'de modiga arbetarna' skulle belönas för sina ansträngningar" (Vincent de GAULEJAC och Isabel TABOADA-LEONETTI, 1994, s.112). Det är därför viktigt att ta avstånd från stigmatiserande åsikter. Vi har sett hur identitetsprocesser ständigt invaderas av paradoxala men nödvändiga motsättningar som styr vårt sätt att leva.³⁷

Bibliografi.

- ALMEIDA, P., Rebelo, G., *A era da competência, um novo paradigma para a Gestão de Recursos Humanos e Direito do Trabalho* Lisboa, Editora RH, 2004,
- ANTOINE, J. *Valeurs de Société et Stratégies des Entreprises*, Paris, Presse Universitaire de France, 1996,
- ANTUNES, S., Personalidade e sucesso profissional, i *Emprego e Carreiras* suplemento do Semanário Expresso, Novembro, Lisboa, 2006, (s.8-9), 2006,
- BEAUVOIS Jean-Léon. *Psykologi i vardagen*. Paris, Presses Universitaires de France, 1984,
- BELLIER Suzanne *Le savoir-être dans l'entreprise. Utilité en gestion des ressources humaines*; Paris, Vuibert, 2004,
- BERGER Peter, LUCKMANN Thomas - *The Social Construction of Reality*; London, Doubleday, 1966; *La construction sociale de la réalité*; Paris, Méridiens Klincksieck, 1986,
- ,
BERLIN, Isaiah *Four essays on liberty*, 2nd ed. London, Oxford University Press, 1969,
- BETTELHEIM, Bruno - "Individuellt beteende och massbeteende i extrema situationer. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 38, s.417-452,
- BETTELHEIM, Bruno - *Att överleva*, Paris, Laffont, 1979,
- BOUQUET Brigitte - "Professionell identitet"; i BARREYRE J.-Y., BOUQUET B. (Regissörer) - *Nouveau dictionnaire critique d'action sociale*; Paris, Bayard, 2006,
- BOUTINET Jean-Pierre *L'anthropologie du projet*, Paris PUF, 1990,
- BRUNER Jérôme S., TAGIURI, Renato The perception of people, i G. Lindzey (red.), *Handbook of social psychology*, vol. 2, Cambridge, Addison Wesley, 1954. Sidorna 634-654,

³⁷ Enligt Honneth, som bygger på Anthony GIDDENS (1987), är en motsägelse paradoxal när sannolikheten för att en avsikt ska förverkligas minskar genom att den avsedda intentionen förverkligas (2006, s. 286-287).

- CAMILLERI Carmel, KASTERSZTEIN Joseph, LIPIANSKY Edmond-Marc, MALEWSKA-PEYRE Hanna, TABOADA-LEONETTI Isabelle och VASQUEZ Ana *Stratégies identitaires* ; Paris, PUF, 1990a, 232 s. (Coll. Psychologie d'aujourd'hui),
- CAMILLERI Carmel " Identité et gestion de la disparité culturelle : essai d'une typologie " i CAMILLERI Carmel, KASTERSZTEIN Joseph, LIPIANSKY Edmond-Marc, MALEWSKA-PEYRE Hanna, TABOADA-LEONETTI Isabelle et VASQUEZ Ana *Stratégies identitaires* ; Paris, PUF, 1990a, 232 s. (Coll. Psychologie d'aujourd'hui). 1990b, s. 85-110,
- CASTEL Robert - "De l'indigence à l'exclusion : la désaffiliation"; i DONZELOT Jacques - *Face à l'exclusion. Le modèle français*; Paris, Editions Esprit, 1991,
- CAUSER, Jean-Yves, DURAND Jean Pierre & William GASPARINI *Les identités au travail. Analyse och kontroverser*. Toulouse, Octares, 2009,
- CHEVRIER J., FORTIN G., LEBLANC R., THEBERGE M. - "La construction du style d'apprentissage"; i *Éducation et francophonie. Revue scientifique virtuelle*, 2000, XXVIII (1) (Se Internet: <http://www.acelf.ca/revue>),
- CHOSSUDOVSKY M. - *A Globalização da Pobreza e a Nova Ordem Mundial*; Lisboa, Editorial Caminho, 2003,
- CLOUTIER Richard, GOSSELIN Pierre, TAP Pierre - *Psychologie de l'enfant* ; 2e édition, Montréal, Gaëtan Morin Éditeur, 2005,
- CODOL Jean-Pierre - *Liknande och olika. Recherche sur la quête de la similitude et de la différence sociale* ; Aix-en-Provence, Université de Provence, 1979 (Thèse d'Etat),
- CODOL Jean-Pierre - " La quête de la similitude et de la différenciation sociale. Une approche cognitive du sentiment d'identité"; i TAP Pierre - *Identité individuelle et personnalisation*; Toulouse, Privat, 1980, s. 162-181,
- CODOL Jean-Pierre - "Social differentiating och icke-differentiating"; i TAJFEL H. (Dir.) - *The Social Dimension*; Cambridge/Paris, Cambridge University Press/Maison des Sciences de l'Homme, 1984,
- CRENNER Emmanuelle " Être retraité : vilken identitet efter arbetet? *Économie et statistique*, nr 393-394, 2006, s. 41-60,
- DESROSIERES Alain, GOY A., THEVENOT Laurent - "L'identité sociale dans le travail statistique. La nouvelle nomenclature des professions et catégories socioprofessionnelles", i *Économie et Statistique*, nr 152, februari 1983, s. 55-81,
- DORON Roland och PAROT Françoise *Dictionnaire de Psychologie*, Paris, PUF, 1990,
- DRUCKER Peter - *Management Challenges for the 21st Century*; New York, Harper Collins Publishers Inc, 1999,

- DUBAR Claude - *La socialisation* ; Paris, Armand Colin, 1991 ; andra upplagan, 2002,
- DUBAR Claude - *La crise des identités. L'interprétation d'une mutation* ; Paris, PUF, 2000,
- DWORKIN, Ronald Att ta rättigheter på allvar. Paris, PUF, 1995,
- EHRENBERG Alain - *La fatigue d'être soi, Dépression et Société* Paris, Odile Jacob, 1998,
- ERIKSON Erik H. - *Childhood and society*; York, Norton, 1950, (8) (från *Enfance et société*, 1950 Neuchâtel, D & N.),
- ERIKSON Erik H., NASS Joseph (övers.), LOUIS-COMBET Claude (övers.) - *Adolescence and crisis: the quest for identity*; Paris, Flammarion, 1972, 348 s. (Coll. Champs, nr 60),
- ESPARBÉS-PISTRE Sylvie, SORDES-ADER Florence och TAP Pierre - "Strategies de personnalisation et appropriation des compétences à l'adolescence: différences entre garçons et filles"; i LESCARRET O. LEONARDIS M. (de) (red.) - *Séparation des sexes et compétences*; Paris, L'Harmattan, 1996, s. 247-277,
- GAULEJAC Vincent de och TABOADA-LEONETTI Isabel *La lutte des places; Insertion et désinsertion*, Paris, Ed. de l'Épi, 1994,
- GAULLIER Xavier "Employment, retraites et cycles de vie. *Retraite et Société*, nr 37, Paris, La Documentation Française, 2002, s. 166 - 207,
- GAULLIER Xavier *Le temps des retraites. De förändringar som sker i lönesamhället*. Paris, Seuil, 2003,
- GIDENS Anthony *Samhällets konstitution. Element av en teori om strukturering*. Paris, PUF, 1987,
- HALBWACHS Maurice *La mémoire collective*, Paris, PUF, 1950,
- HEGEL Georg W.F. *Andens fenomenologi* (originalversion, 1807) Paris, Vrin (översättning av B. Bourgeois), 2006,
- HONESS Terry M., YARDLEY, Krysia, *Self and Identity: Perspectives across the Lifespan*. London och New York, Routledge & Kegan Paul, 1987. (Se även Amazon Kindle Edition, 2007),
- HONNETH Axel *Samhället av förakt. Mot en ny kritisk teori*. Paris, La Découverte, 2006a,
- HONNETH Axel " L'autonomie décentrée " i F. Gaillard, J. Poulain och R. Schusterman *La modernité en questions. Från Richard Rorty till Jürgen Habermas*. Paris, Cerf, 2006b,
- HONNETH Axel *La lutte pour la reconnaissance*, Paris, Cerf, 2008,
- HUTEAU Michel - *Kognition och personlighet. La dépendance-indépendance à l'égard du champ* ; Paris, Laboratoire de Psychologie différentielle, 1981, (avhandling),

HUTEAU Michel. - *Les conceptions cognitives de la personnalité*; Paris, PUF, 1985,

HUTEAU Michel - *Kognitiv stil och personlighet. La dépendance-indépendance à l'égard du champ* ;
Lille, Presses universitaires de Lille, 1987,

JANET Pierre *L'évolution psychologique de la personnalité*. (1929) Fullständig redogörelse för de föreläsningar som gavs 1929 vid Collège de France enligt de stenografiska anteckningar som reviderats av Miron Esptein. Bok som kan laddas ner! Första upplagan: Paris, Éditions Chahine, 1929. Nyutgåva av texten: Paris: La Société Pierre Janet med hjälp av CNRS, 1984, 327 s. ,

KELMAN, Herbert C. "Compliance, identifiering och internalisering: tre processer för attitydförändring". *Journal of Conflict Resolution*, 2, nr 1 (1958): 51-60,

KOGAN N *Cognitive Styles in Infancy and Early Childhood*, Hillsdale, NJ, Erlbaum, 1976,

KOLB David A. *Erfarenhetsbaserat lärande. Experience as the Source of Learning and Development*;
Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, 1984,

LAGACHE Daniel " La psychologie : conduite, personnalité, groupe " i Coll. *Somme de médecine contemporaine*. Paris, Edition Médicale, 1951,

LEBOVICI Serge - "Le psychanalyste et l'étude des interactions précoces", i *Revue française de Psychanalyse*, 1985, volym 49, s. 1307-1329,

L'ECUYER René - *Le concept de soi* ; Paris, PUF, 1978,

L'ECUYER René - "Les transformations de l'identité personnelle à travers l'évolution du concept de soi chez les adultes et les personnes âgées"; i TAP Pierre (Editor) - *Identité individuelle et personnalisation*; Toulouse, Privat, 1980, s. 53-60,

L'ECUYER René - "The development of self-concept through the life span" i LYNCH M. D., NOREM-HEBEISEN A. A., GERGEN K. J. (Redaktörer) - *Självbegrepp. Advances in theory and research*; Cambridge (Massachusetts), Ballinger, 1981, s. 200-218,

L'ECUYER René - *Le développement du concept de soi, de l'enfance à la vieillesse*; Montréal, Presses Universitaires de Montréal, 1994,

LEHALLE Henri - *Psychologie des adolescents* ; Paris, PUF, 1995,

LEYENS Jacques Philippe *Sommes-nous tous des psychologues ?* Bryssel, Mardaga, 1983,

LEYENS Jacques Philippe, BEAUVOIS Jean Léon *Socialpsykologi. L'ère de la cognition*, tome 3,
Presses Universitaires de Grenoble, 1997,

LIPIANSKY Edmond-Marc - " Identité subjective et interaction " ; i CAMILLERI Carmel, KASTERSZTEIN Joseph, LIPIANSKY Edmond-Marc, MALEWSKA-PEYRE Hanna,

- TABOADA-LEONETTI Isabelle et VASQUEZ Ana *Stratégies identitaires* ; Paris, PUF, 1990, (Coll. Psychologie d'aujourd'hui) s. 173 - 211,
- LIPIANSKY, Edmond-Marc, TABOADA-LEONETTI Isabelle, VASQUEZ Ana, "Introduction à la Problématique de l'identité"; i CAMILLERI Carmel, KASTERSZTEIN Joseph, LIPIANSKY Edmond-Marc, LIPIANSKY Edmond-Marc, MALEWSKA-PEYRE Hanna, TABOADA-LEONETTI Isabelle och VASQUEZ Ana *Stratégies identitaires* ; Paris, PUF, 1990, (Coll. Psychologie d'aujourd'hui) pp. 7-26,
- LORENZI-CIOLDI Fabio - "Discrimination between self and others and social categorisation"; i *Revue internationale de Psychologie sociale*, specialnummer *Dynamique personnelle et identités sociales*, Toulouse, Privat, 1988, nr 2, s. 239-256,
- MALEWSKA-PEYRE Hanna, TAP Pierre (red.) - *La socialisation de l'enfance à l'adolescence* ; Paris, PUF, 1991,
- MALRIEU Philippe - *Les émotions et la personnalité de l'enfant* ; Paris, Vrin, 1967,
- MALRIEU Philippe - " Genèse des conduites d'identité " ; i Pierre TAP (redaktör) - *Identité individuelle et personnalisation* ; Toulouse, Privat, 1980 ; andra upplagan, 1986, s. 39-51 (Coll. Sciences de l'homme),
- MALRIEU Philippe - " Milieux sociaux et genèse de la personne " ; i *Enfance*, specialnummer *Hommages à René Zazzo*, 1996, nr 2, s. 134-142,
- MALRIEU Philippe - *La construction du sens dans les dires autobiographiques*. Toulouse, Erès, 2003,
- MARCIA, James E. "Identity and Self-Development" I Richard Lerner, Anne Peterson och Jeanne Brooks-Gunn eds. *Encyclopedia of Adolescence* (Vol. 1). New York: Garland, 1991,
- MASSONNAT Jean, PERRON Jacques. - Pour une approche multidimensionnelle de l'identité de la personne" *Psychologie française*, 1990, volym 35, nr 1, s. 7-15,
- MEAD Georges H. - *Sinne, jaget och samhället från en social beteendevetares synvinkel*, (1:a upplagan 1934); *Sinne, jaget och samhället*. Paris, PUF, Le lien social, 434 s., 2006,
- MONTEFIORE Alan "Personlig identitet och kulturell identitet" i F. Gaillard, J. Poulain och R. Schusterman *La modernité en questions. Från Richard Rorty till Jürgen Habermas*. Paris, Cerf, 2006, s. 211-229,
- MUSSEN Paul - "La formation de l'identité"; i TAP Pierre (redaktör) - *Identité individuelle et personnalisation*; Toulouse, Privat, 1980, s. 12-21,
- NALLET F., EVEQUOZ G. - "Compétence et orientation professionnelle"; i BELLIER Suzanne (redaktör) - *Compétences en action*; Paris, Editions Liaisons, 2000,

- OUBRAYRIE Nathalie, SAFONT Claire, TAP Pierre - " Identité personnelle et intelligence sociale. A propos de l'estime de soi sociale", i *Cahiers internationaux de Psychologie sociale*, Liège, 1991, nr 9-10, s. 63-76,
- PERCHERON Annie - *L'universum politique des enfants* ; Paris, Fondation Nationale des Sciences Politiques/Armand Colin, 1974,
- PINOL-DOURIEZ Monique - *Bébé agi - bébé actif. Symbolens framväxt i den interaktionella ekonomin*; Paris, PUF, 1984,
- RAWLS John *Théorie de la Justice* Paris, Seuil, Points, 2009,
- RASMUSSEN David "Omprövning av subjektivitet. Narrativ identitet och jaget" i F. Gaillard, J. Poulain och R. Schusterman *La modernité en questions. Från Richard Rorty till Jürgen Habermas*. Paris, Cerf, 2006, s. 253-263,
- RICOEUR Paul *Parcours de la reconnaissance. Tre studier* Paris, Stock/Gallimard, folio Essais, 2004,
- RICOEUR Paul *Soi-même comme un autre*, Paris, Seuil Points Essais, 1990,
- ROGERS Carl Ransom - *The client-centered therapy*; Boston, Houghton Mifflin, 1951,
- SAINSAULIEU Renaud - *L'identité au travail* ; Paris, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1977 ; tredje upplagan,
- SEN Amartya, *Identitet och våld. Ödets illusioner*. Paris, Odile Jacob, 2006,
- SEN Amartya, *Rethinking Inequality* Paris, Seuil, 1992,
- SIMMEL Georg "Individualismus", i *Schriften zur Sociologie. Eine Auswahl*, Frankfurt, 1983, s. 267-274. (citerad av Honneth, 2004),
- SORDES Florence, Esparbès Sylvie, Tap Pierre " Contrôle de soi et stratégies de développement : le coping en question ". *Psychologi och utbildning (fransk sammanslutning av skolpsykologer)*, 16, 81-96. (Finns på www.pierretap.com dokument nr 112),
- TAP Pierre Relations interpersonnelles et genèse de l'identité *Annales de l'UTM. Homo XVIII*, 7-43, 1979 (tillgänglig på www.pierretap.com dokument nr 30),
- TAP Pierre (redaktör) - *Identité individuelle et personnalisation* ; Toulouse, Privat, 1980a ; andra upplagan, 1986, 490 s. (Coll. Sciences de l'homme), (delvis tillgänglig www.pierretap.com, dokument nr 34/34b),
- TAP Pierre (Redaktör) - *Identités collectives et changements sociaux* ; Toulouse, Privat, 1980b ; andra upplagan, 1986, 490 s. (Coll. Sciences de l'homme). (Delvis tillgänglig på www.pierretap.com, dokument nr 35/35b),

- TAP Pierre - *La Société Pygmalion ? Intégration sociale et réalisation de la personne* ; Paris, Dunod, 1988, 263 s. (Coll. Organisation et sciences humaines). (delvis tillgänglig www.pierretap.com dokument nr 80),
- TAP Pierre - "Personnalisation et conflits d'identité à l'adolescence"; i *Aprendizagem / Desenvolvimento: Revista internacional*; Lisbon, Institut Piaget, nr 10, 1990, s. 77-84, (tillgänglig på www.pierretap.com dokument nr 93),
- TAP Pierre - "Socialisation et construction de l'identité personnelle", i Hanna MALEWSKA-PEYRE H., Pierre TAP (red.) - *La socialisation de l'enfance à l'adolescence*; Paris, PUF, 1991, s. 49-73, (tillgänglig på www.pierretap.com dokument nr 100),
- TAP Pierre, Esparbès Sylvie, Fsihan Hocine, Sordes-Ader Florence "Coping strategies and social desirability" Lisbon, *Aprendizagem Desenvolvimento*, Instituto Piaget, vol IV, nr 15-16, s. 165-173, 1995 (tillgänglig på www.pierretap.com dokument nr 126),
- TAP Pierre, Esparbès Sylvie, Sordes-Ader Florence " Identité et stratégies de personnalisation " *Bulletin de Psychologie*, 428, L, s. 185-196, 1998 (tillgänglig på www.pierretap.com dokument nr 166),
- TAP, Pierre, VINAY, Aubeline - "Dynamique des relations familiales et développement personnel à l'adolescence" i J.P.Pourtois et H. Desmet *Parent éducateur Paris*, PUF2000, s. 87 - 157,
- TAP Pierre - "Enfance et Identité sexuée" i Richard CLOUTIER, Pierre GOSSELIN, Pierre TAP - *Psychologie de l'enfant* ; 2° édition, Montréal, Gaëtan Morin Éditeur, 2005, Chapitre 10, (pp. 277- 298 + corrigés 265 - 268 + bibliografi). 2005a,
- TAP Pierre - " La construction de l'identité personnelle chez l'enfant " i Richard CLOUTIER, Pierre GOSSELIN P., Pierre TAP - *Psychologie de l'enfant* ; 2° édition, Montréal, Gaëtan Morin Éditeur, 2005, Chapitre 11, pp. 299 - 322 + corrigés 468 - 470 + bibliographie. 2005b,
- TAP Pierre - "Identity and exclusion", i *Connexions*, nr 83, 2005c, s. 53-78,
- TAP Pierre - "Identity"; i Jean Yves Barreyre, Brigitte Bouquet, André Chantreau, Pierre Lassus *Dictionnaire critique de l'action sociale*; Paris, Bayard Edition 1996, s. 192-194. Återtryckt och reviderad i Jean-Yves Barreyre och Brigitte Bouquet *Nouveau dictionnaire critique d'action sociale*; Paris, Bayard, 2006, s. 293-295,
- TAP Pierre, ESPARBES-PISTRE Sylvie, SORDES-ADER Florence - " Identité et stratégies de personnalisation " ; i *Bulletin de Psychologie*, tome 50, n° 428, 1997, s. 185-196. (Tillgänglig på www.pierretap.com dokument nr 166),
- TAP Pierre, ROUDES Rolande, ANTUNES Samuel - "La dynamique personnelle et les identités professionnelles, en situation de changement" AFPA/INOIP, Lille (kommande, 2010),
- VANDENPLAS-HOLPER Christiane - *Psykologisk utveckling i vuxen ålder och på äldre dagar. Mognad och visdom*. Paris, PUF (Pédagogie d'aujourd'hui), 289 s., 1998,

WALLON Henri - "Goals and methods of psychology" *Childhood*, 1-2, 1963, s. 5 - 71,

WALLON Henri - "Psychologie et éducation de l'enfance" *Enfance*, n° spécial, 1976, s. 3-433,

WITKIN H. A., GOODENOUGH D. R. - "Cognitive styles: Essence and origins" *Psychological Issues*, Monograph No. 51, 1981,

ZAZZO René - 1980 " Les dialectiques originelles de l'identité " i Pierre TAP (direktör) *Identité individuelle et personnalisation*, Toulouse, Privat, s. 207-218.

=====